

Dit boek is een weerslag van de vele activiteiten die zich vanuit Haarlem ontolden naar aanleiding van de vieringen rond 400 jaar Turks-Nederlandse betrekkingen en het Turks Haarlemse 'migratiejubileum'. Vijftig jaar geleden kwamen immers de eerste Turkse arbeiders naar Haarlem om werk te gaan doen waarvoor in ons land weinig of geen animo bestond. Turkse Haarlemmers initieerden zelf de festiviteiten, zochten verbinding met de Haarlemse kunst- en cultuurwereld en zorgden ook voor de nodige historische diepgang. Nieuwe perspectieven kwamen naar voren, netwerken werden flink uitgebreid; zo vormde het jubileum geen eindpunt, maar een positieve start van een nieuwe periode in de migratiegeschiedenis.

TURKSE
HAARLEMMERS
EN HUN
GESCHIEDENIS

TULPEN & LELIES

LÂLELER & ZAMBAKLAR

Terugblik op
de festiviteiten
in Haarlem
rond 50 jaar
migratie en
400 jaar Turkse
betrekkingen

TULPEN & LELIES

Vierhonderd jaar geleden arriveerde de eerste Nederlandse gezant in Istanbul om de betrekkingen op diplomatiek- en handelsniveau tussen beide landen te openen. Turkije was daarmee het eerste land dat Nederland als onafhankelijke, zelfstandige en soevereine staat erkende. Vijftig jaar geleden vestigden de eerste Turkse gastarbeiders zich in Haarlem. Deze ontwikkelingen in de geschiedenis zorgden voor een onmiskenbare band tussen Turkije en Haarlem. Een band, die zich steeds sterker laat voelen.

LÂLELER & ZAMBAKLAR

INHOUD

- 9 Voorwoord, burgemeester Bernt Schneiders
- 11 Foto's organisatoren
- 13 Expositie **Herkomst en Bestemming**, Kloostergangen Stadhuis
- 15 Ontvangst Stadhuis, Gravenzaal
- 17 Feest in de Philharmonie
- 19 Expositie Teylers Museum
- 21 De organisatie blikt terug
- 27 Turkse Nederlanders en Haarlemse **Turken**, Prof. em. Rinus Penninx
- 45 Turkse gemeenschap in Haarlem, Drs. Ibrahim Yerden
- 55 De hoofslagen van de **Turkse Haarlemmers**, Dr. Jaap Vogel en Mustafa Öcal
- 66 Gedicht Mustafa Öcal
- 67 Gedicht Erol Sayar
- 69 Kunst en cultuur als smeermiddel, Drs. Tataroglu
- 70 De kracht van de uitwisseling, Leo van Velzen
- 72 Uitwisseling met kunstenaars uit Emirdag
- 73 Deelnemende kunstenaars
- 74 Expositie-overzicht
- 76-99 Expositie-uitwisseling
- 101 Colofon

Een woord vooraf

EEN HALVE EEUW ÉÉN MET HAARLEM

Vijftig jaar geleden lieten de eerste migranten uit Turkije zich inschrijven in het Haarlemse bevolkingsregister. Voor veel Turkse gezinnen brak een bewogen periode aan. De vaders die in Haarlemse bedrijven aan de slag gingen, leefden lange tijd gescheiden van hun vrouw en kinderen. Vaak in een pension dat zij moesten delen met veel landgenoten. Gelukkig veranderde dat toen in de jaren zeventig het gezin zich ook in Haarlem kwam vestigen.

Inmiddels telt Haarlem meer dan zesduizend Turkse inwoners, verdeeld over drie generaties. Hun integratie in de Haarlemse samenleving vroeg veel van henzelf en van hun nieuwe stadgenoten. Al die inspanningen zijn echter niet voor niets geweest: de geschiedenis van de Turkse Haarlemmers kent tal van successen. Turkse zelforganisaties doen prima mee in de Haarlemse samenleving. Veel nieuwe middenstanders in Haarlem zijn van Turkse komaf. En de derde generatie, vaak hoogopgeleid, heeft zich een niet meer weg te denken plaats in onze samenleving verworven.

We zijn allemaal Haarlemmers, ongeacht de vraag waar onze wieg heeft gestaan. Het boekje dat voor u ligt, laat fraai zien hoe de Turkse Haarlemmers daar de afgelopen halve eeuw invulling aan hebben gegeven.

Bernt Schneiders,
burgemeester van Haarlem

Vlnr. staand: Erol Sayar, Melek Metintürk, Feride Köycü, Ünal Akpınar, Demet Akpınar, Saadet Kalay.

Vlnr. gekniel: Ceyda Karaca, Süleyman Akın, Mustafa Öcal, Sjakie Haverkorn, Tezcan Kutlu.

Vlnr:

Ünal Akpınar

Süleyman Akın

Ibrahim Yerden

Paykar Pala

Hugo Belloni

Erol Sayar

Sükriye Urfali

André van Zuijlen

Ayşe Yavaş

Mustafa Öcal

Vlnr. staand:

Abdullah Uçmak - Istanbul

Hamit Akpınar - Sivas

Adil Özen - Giresun

Yılmaz Dirmikci - Izmir

Zeki Köycü - Emirdağ

Semsettin Yazır - Yozgat

Atilla Olgun - Istanbul

Vlnr. gekniel:

Nuri Demir - Emirdağ

Tahsin Kayar - Konya

Kamil Varol - Giresun

Ünal Akpınar - Sivas

**20 januari 2012
Kloostergangen
Stadhuis
Haarlem**

EXPOSITIE HERKOMST EN BESTEMMING

Op vrijdag 20 januari 2012 gingen de festiviteiten van start met de gezamenlijke expositie "Herkomst en Bestemming" van leden van de Haarlemse kunstenaarsvereniging KZOD en KIM7, de Amsterdamse groep kunstenaars van Turkse origine. In de Kloostergangen van het Haarlemse Stadhuis verrichtte Burgemeester Bernt Schneiders de opening. Ook de Turkse ambassadeur in ons land, dhr. Uğur Doğan, was met een flinke delegatie aanwezig. Cabaretgroep MES speelde een gedeelte van de voorstelling "In de schaduw van mijn vader". Deze expositie, waarbij kunstenaars een persoonlijk statement verbeeldde rond het thema herkomst en bestemming, vormde de aftrap van een reeks van exposities en activiteiten die de viering het gehele jaar door - en zelfs daarna - kracht en luister zouden bijzetten.

**17 februari 2012
Gravenzaal**

ONTVANGST OP HET STADHUIS

Op vrijdag 17 februari 2012 vond in de Gravenzaal een feestelijke receptie plaats, georganiseerd door het gemeentebestuur, in samenwerking met Stichting Haarlem-Emirdağ en Stichting Cultureel Centrum Selimiye.

Turkse trommelaars trokken de aandacht door luid te spelen op de trappen en in de imposante deuropening van de monumentale Gravenzaal. De openingsspeeches werden gehouden door burgemeester Bernt Schneiders en de consul van het Turkse Consulaat te Rotterdam, dhr. Togan Oral. Verder was als gastspreker uitgenodigd voormalig Leidsebuurter Joop Teel. Joop, actievoerder in hart en nieren, was in de jaren zeventig zeer actief in het verdedigen van de belangen van de nieuwe Nederlanders. Hij blikte terug op die tijd. Echt feestelijk werd het toen kinderen van een volksdansgroep een voorstelling gaven. Daarna droegen toenmalig stadsdichter Sylvia Hubers en Erol Sayar een gedicht voor. De receptie werd druk bezocht door Haarlemmers van allerlei achtergronden en het was een gezellige ontspannen sfeer met heerlijke Turkse hapjes, bereid door Turks/Haarlemse vrouwen.

24 maart 2012
Philharmonie

PHILHARMONIE
IN
HOGERE
SFEREN

Zaterdag 24 maart was het feest in Haarlem! De foyer van de Philharmonie was die dag één grote Turkse bazaar, die 's middags gratis toegankelijk was. Honderden mensen genoten van de Turkse markt. En wie er niet van op de hoogte was, werd gelokt door Turkse trommelaars, die tussen de Grote Markt en de Philharmonie heen en weer paradeerden. Er was veel te zien, te proeven, en ook te doen. Centraal stond een aantal fotowanden waarop de geschiedenis van de migratie invoelbaar werd gemaakt door familiekiekjes en portretten uit vele privéalbums. Er was een ruimte ingericht als typisch Turkse huiskamer; er waren workshops, o.a. in de Aziatische techniek Ebru-tekenen, er was een kinderprogramma en een portrettekenares maakte ter plekke markante portretten van aanwezigen. Ook was er plaats voor een debat over "Verleden, heden en toekomst van de Turkse gemeenschap in Nederland en in Haarlem". Prof. Dr. Rinus Penninx verzorgde daarbij de inleiding. Erol Sanburkan belichtte in een lezing de rijke Turkse literatuur. Daarnaast waren er dansvoorstellingen, verschillende muziekoptredens en een expositie van kunstenaars van KZOD en KIM7. Een passende afsluiting vormde het avondprogramma met klinkende zang van Nuray Hafıtas en Karsu Dönmez.

24 februari t/m
2 september 2012
Teylers
Museum

OTTOMAANS TURKIJE GEZIEN DOOR WESTERSE OGEN

Teylers Museum organiseerde in het kader van de vieringen in haar Boekenkabinet een expositie van fraaie boeken over het Ottomaanse rijk uit de 17e t/m 19e eeuw. Het Ottomaanse (Turkse) rijk werd in de 18e en 19e eeuw druk bezocht door tal van westerse kunstenaars, wetenschappers en diplomaten. Hun rijk geïllustreerde reisverslagen vonden gretig aftrek. Centrale plaats in de expositie was ingeruimd voor de *Voyage Pittoresque* van Antoine Ignace Melling, een van de meest gedetailleerde en invloedrijke publicaties over de Ottomaanse cultuur.

Blader digitaal door de boeken van Melling via:

www.teylersmuseum.eu/wotpdf/Ottomania_001/index.html#/1/

www.teylersmuseum.eu/wotpdf/Ottomania_002/index.html#/1/

DE ORGANISATIE BLIKT TERUG

'Wat ik mooi vond aan de festiviteiten is dat de Turkse gemeenschap er, na een moeizame start, uiteindelijk zeer betrokken bij raakte. Dat heeft ervoor gezorgd dat men zich nu meer dan ooit bewust is van wat de migratie voor ze heeft betekend en nog steeds betekent. Ook bijzonder waren de discussies in de bovenzaal over onderwijs, arbeidsparticipatie en ouderen. Dat heeft inzichten opgeleverd waarmee we aan de slag kunnen. Blij verrast was ik door de samenwerking met kunstenaarsvereniging KZOD, die het project heeft omarmd en tot in Turkije zelf heeft voortgezet. Ook de Philharmonie toonde zich zeer bereidwillig en heeft onlangs een Turkse zangeres van wereldklasse geboekt. Voor de toekomst hoop ik dat het rapport over het onderzoek naar de Turkse migratiehistorie in Haarlem, dat in samenwerking met het Noord-Hollands Archief is gehouden, snel gereed komt. Dat is van belang omdat er veel wordt gespeculeerd. Duidelijkheid op dit gebied is van groot belang. Er zijn veel goede contacten overgebleven tussen verschillende groeperingen en er hebben zich veel nieuwe vrijwilligers gemeld. Dat biedt hoop, en een goede basis om op voort te borduren'.

Mustafa Öcal

Projectadviseur diversiteit en innovatie bij Dock Haarlem

'Zo'n vijf jaar geleden heb ik een lange tijd in Turkije doorgebracht om te schilderen. Na terugkomst wilde ik iets met dat werk doen. Ik heb toen o.a. in de moskee geëxposeerd en heb altijd contact gehouden met Mustafa, Süleyman en anderen. Zo raakte ik betrokken bij het project. Regelmatig heb ik gelobbyd om medewerking bij kunstenaarsvereniging Kunst Zij Ons Doel (KZOD) waar ik lid van ben, en dat is uiteindelijk gelukt nadat ik ook een aantal kunstenaars van Turkse afkomst bij het kunstproject had betrokken. Het uitwisselingsdeel kreeg vorm nadat ik tweemaal naar Eskisehir en Emirdag afreisde en er contacten met het Haags Historisch Museum gelegd konden worden. KZOD kon zo in het gat stappen waar behoefte aan was en bij gebrek aan medewerking van Haagse kunstenaars hebben wij die plaats aardig ingevuld. Zo kon de uitwisseling een veel bredere basis krijgen. In het najaar van 2012 is er een delegatie Nederlandse Kunstenaars naar Eskisehir en Emirdag gereisd en in januari 2013 waren de Turkse kunstenaars in Haarlem te gast. Als vervolg staat er een expositie in Brussel gepland, waar ook een groot deel van de Turkse gemeenschap uit Emirdag afkomstig is'.

Leo van Velzen

Voorzitter KZOD

‘We konden het niet onopgemerkt voorbij laten gaan’

‘50 jaar geleden kwamen de Turken, waaronder mijn vader, naar Haarlem. Naast hun houten koffers met kleding, brachten zij de Turkse cultuur, taal en tradities mee. Met het evenement hebben we kunnen laten zien dat we niet stilgestaan hebben. Dat we op allerlei gebieden invloed hebben gehad. Dat we met Haarlem zijn meegegroeid. Ik ben trots op wat we bereikt hebben. Ik ben hier nogal onvoorbereid gekomen. Op een dag zei mijn vader: morgen gaan we naar Nederland. Ik zat op de middelbare school, wilde die graag afmaken, maar moest gewoon mee. Het is allemaal wel goed gekomen met me. Ik heb hard gewerkt en gestudeerd en goed contact gemaakt met de Haarlemse samenleving. Voor de toekomst hoop ik mijn steentje te kunnen bijdragen aan nog betere contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen in Haarlem. We hebben heel veel positieve reacties gekregen op de festiviteiten en willen dit graag een vervolg geven. Want er is nog ongelooflijk veel te doen op het gebied van bijvoorbeeld taal, geloof, normen en waarden en ouderenzorg voor de eerste generatie’.

Süleyman Akin

Een van de oprichters van de stichting Haarlem-Emirdag

‘Eén groot feest’

‘Ik ben geboren en getogen in Nederland, mijn ouders zijn van Turkse afkomst. Ik ben bij het project betrokken geraakt toen iemand uit de moskee mij vroeg een Turks gedicht in het Nederlands te vertalen. Ik wilde heel graag helpen het festival vorm te geven en tot een succes te maken. Ik begon met notuleren, maar raakte al snel verzeild in allerhande organiserende taken. We begonnen met een groep enthousiastelingen, geen professionals. We moesten alles zelf uitvinden en dat is goed gelukt, ik ben heel tevreden met het resultaat. Voor de opening in de Refter heb ik de speech van de burgemeester in het Turks vertaald en voorgelezen en in de Philharmonie presenteerde ik het programma. Het was één groot feest. Veel mensen hadden een leuke dag. Een hoogtepunt vond ik de ontmoeting tussen Turkse en geboren Haarlemmers. Dat er daadwerkelijk samen feest werd gevierd is wat ik mooi en belangrijk vind. Ook als organiserende groep zijn we naar elkaar toegegroeid. Ik denk dat er nog heel wat mogelijk is. We hebben afgesproken binnenkort weer eens bij elkaar te komen om nieuwe initiatieven te ontwikkelen’.

Ceyda Karaca (23)

Studente Europees Recht

‘Ruim drie jaar geleden raakte ik betrokken bij het project. Het leek mij een uitgelezen kans om dit project te koppelen aan de viering van 400 jaar Diplomatieke Betrekkingen tussen Turkije en Nederland. Ik hoopte vooral dat dit project wortel zou schieten in de steden. Dat lukte goed in onder meer Haarlem, Deventer, Schiedam, Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Hierdoor is een bredere kennis ontstaan van de achtergronden van migratie en is men tevens meer te weten gekomen over de betrekkingen met Turkije. We leven in een ernstig gesegregeerde maatschappij. De Turkse gemeenschap in Nederland is volgens het Centraal Planbureau een goed georganiseerde, ondernemende gemeenschap, die meer op zichzelf is dan andere migrantengroepen. Manifestaties als die in Haarlem zorgen ervoor dat er meer contact wordt gelegd tussen bevolkingsgroepen, iets wat ik van harte toejuich. Ik hoop dat de samenwerking die er is ontstaan tussen Nederlandse en Nederlands-Turkse organisaties een vervolg zal krijgen. Dat lijkt me een belangrijk winstpunt van 2012’.

Lily Sprangers

Directeur Turkije Instituut, Den Haag

'Ik ben vooral in de voorbereidende fase actief geweest. Tijdens vergaderingen heb ik meegedacht en ideeën geleverd. Ik vond het belangrijk dat er interviews werden gedaan met oudere mensen en met jongeren; dat er een brug werd geslagen. Zelf ben ik van de tweede generatie. Ik heb hier gestudeerd en gewerkt en met belangstelling gevolgd hoe mensen met een verleden in Turkije hier zijn veranderd. Mijn conclusie is dat de eerste generatie het heel goed heeft gedaan, ondanks verwachtingen die niet uitkwamen. Men wilde sparen en terug naar Turkije. Dat laatste kwam er niet van. Verwachtingen werden bijgesteld, gezinnen hier herenigd. De tweede generatie heeft het het moeilijkst. Zij zijn tussen de 40 en de 50 jaar. Hun groep is de meest geïsoleerde. Dit in tegenstelling tot de derde generatie, die zichzelf goed kan redden en het in het bedrijfsleven heel goed doet. Ze voelen zich voor 90 procent Nederlander en presenteren zich in Turkije zelfs als Nederlands bedrijf. Ze weten heel goed wie ze zijn, daar ben ik blij mee. Ik zie de toekomst met goede verwachtingen tegemoet'.

Unal Akpınar,
Voorzitter Turks Netwerk Haarlem

'De gemeente Haarlem heeft de Turken destijds aardig in de kou laten staan; ik voelde mij als burger geroepen eens iets terug te doen. Mijn belangstelling voor Turkije is groot. Ik spreek de taal een klein beetje en kom er vaak, ook om zaken te doen. Ik heb op de vele vergaderingen evenzovele ideeën geopperd. Er zijn heel wat vrije uurtjes in gaan zitten om alles te realiseren. Het leukste was het fotoproject waarbij ik samen met mijn partner Hans Vissers, fotograaf, ruim 200 Turkse Haarlemmers op de foto heb gezet. We zijn daarvoor heel Haarlem afgesjeesd in onze vrije uren. We werden overal gastvrij onthaald en kregen alle medewerking. Ook het project 'Persoonlijke fotoalbums' was een groot succes. Hiervoor hebben de Turken die uitgelicht werden in dit project zelf veel foto's aangeleverd. Daarnaast heb ik het Tulpenproject, waarbij vooral kinderen maar ook kunstenaars zich lieten inspireren door de tulp, geïnitieerd. Ook de kinderknutselhoek en de Turkse hoek waren ideeën die ik vormgaf. Het was alles bij elkaar keihard werken en het was kort dag, maar dankzij onze inspanningen heeft het festival kleur en sfeer gekregen'.

Sjakie Haverkorn,
Onderneemster

Door: **Rinus Penninx**
 Prof. em. Etnische Studies, UvA

TURKSE NEDERLANDERS EN HAARLEMSE TURKEN

Verleden heden toekomst

Nederland viert dit jaar het feit dat Nederland en Turkije 400 jaar geleden officieel politieke en economische banden aangingen. Dat is voor de Turkse Haarlemmers aanleiding om terug te kijken op hun komst naar en hun vestiging in de stad Haarlem. Dat is dan natuurlijk wel recente geschiedenis binnen die 400 jaar, maar toch ook al weer een halve eeuw, vanaf 1962 ongeveer.

Hoe zijn die Turkse Haarlemmers in Haarlem terecht gekomen? En op welke manier is die groep in die halve eeuw onderdeel geworden van de Haarlemse samenleving? En wat kunnen we wellicht in de toekomst van die groep verwachten? Dat zijn de drie vragen die ik in deze korte bijdrage wil beantwoorden.

Zo'n verhaal met deze drie vragen als uitgangspunt zou in principe veel beter door oudere Turkse Haarlemmers zelf geschreven kunnen worden. Sterker nog: er zijn zulke getuigenisverhalen van die ouderen zelf, vaak opgeschreven of in beeld gebracht door hun kinderen: Meral Uslu maakte de filmdocumentaire "De kinderen van mijn vader" en met haar zus Günay in 2010 ook "Mijn Land". Günay Uslu schreef voor haar studie geschiedenis een doctoraalscriptie over haar vader en zijn lotgenoten "Vrienden van het lot". Er zijn ook publicaties, zoals die van Jak den Exter en Erol Kutlu over het herkomstgebied van veel Turkse Haarlemmers: Emirdag. En dan is er nog Ibrahim Yerden, een antropoloog die al jaren in Haarlem woont en onderzoek doet onder Turken, met name in Haarlem en omstreken.

Mijn eigen ervaring met Turkse migratie naar Nederland gaat terug tot het eind van de jaren zestig, begin jaren zeventig, toen ik - als geëngageerd student - lid was van de Actiegroep

DE KOMST VAN TURKSE GASTARBEIDERS EN HUN VESTIGING IN HAARLEM

Fase 1: Tijdelijkheid en terugkeer: gastarbeid 1960-1973

Als we terugkijken op het 50-jarig verblijf van Turken in Nederland en Haarlem dan kunnen we verschillende fasen onderscheiden. Die fasen weerspiegelen allereerst ervaringen en houdingen van de Turkse migranten zelf, maar ook vaak de houding van de samenleving waarin ze terecht kwamen. Eigenlijk vormen die fasen verschillende stadia van het integratieproces van de groep als geheel. Alleen de ouderen van deze groep hebben al deze fasen en veranderingen meegemaakt.

Belangrijkste kenmerk van de eerste fase van 'echte gastarbeid' tot ongeveer het midden van de jaren zeventig was dat het idee overheerste dat de migratie en het verblijf in Europa en in Nederland tijdelijk zouden zijn. Dat idee leefde aan beide kanten, zowel bij de samenleving waarin ze kwamen, als bij de migranten zelf. En die twee bevestigden elkaar ook.

In de Nederlandse samenleving was er in de loop van de jaren zestig, mede als gevolg van het sterke economische herstel na de Tweede Wereldoorlog, langzaamaan een tekort aan handen ontstaan, vooral voor het verrichten van ongeschoold en laaggeschoold werk in arbeidsintensieve industrieën: mijnen, Hoogovens, scheepsbouw en metaalsector, levensmiddelenindustrie, textiel en rubber bijvoorbeeld. In het Haarlemse geval blijkt een fabrikant in levensmiddelen de belangrijkste werkgever te zijn voor Turkse (en andere) gastarbeiders: Droste Cacao en chocoladefabrieken. Droste is al in het begin van de jaren zestig begonnen met het aantrekken van gastarbeiders. Turkse arbeiders werden al snel de grootste groep gastwerknemers bij deze onderneming.

Buitenlandse Arbeiders in Leiden. Dat was één van de vele actiegroepen van toen die zich bezighielden met wat uitbuiting van gastarbeiders in bedrijven heette en met hun abominabele woonomstandigheden in pensions in de binnensteden. Die actiegroep organiseerde ook de eerste cursussen Nederlands voor gastarbeiders, lang voordat de Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN 1998) dergelijke cursussen verplicht ging stellen. Na mijn studie heb ik van 1974 tot en met 1977 onderzoek gedaan naar de gevolgen van emigratie voor de regio's van herkomst in Turkije. Met name in de provincie Yozgat, in Centraal Anatolië, heb ik die gastarbeid van de andere kant leren kennen en bekijken: door de ogen van de achterblijvers en die van de toekomstige migranten. Na 1978 heb ik me sterk met de integratie van migranten en het integratiebeleid (dat toen minderhedenbeleid heette) beziggehouden: eerst tien jaar als ambtenaar van het ministerie van CRM (dat later WVC ging heten en nu VWS heet), en de laatste twintig jaar als directeur en onderzoeker van het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES) aan de Universiteit van Amsterdam. Uit al die verschillende ervaringen zal ik voor deze bijdrage putten. Omdat het een verhaal is over het migratieverleden van een groep, en dus niet over individuen, zal het beeld dat ik hier neer zet noodzakelijkerwijs gestileerd zijn. Voor de specifieke informatie over Turkse Haarlemmers en hun geschiedenis maak ik gebruik van gegevens die historicus Jaap Vogel verzameld en opgeschreven heeft.

Voor dat soort werk in deze branches waren onvoldoende Nederlanders te vinden. Tegelijkertijd werd echter de inschakeling van buitenlanders voor dat werk als tijdelijk gezien. Als de economische hoogconjunctuur in recessie zou omslaan, zouden de buitenlanders niet meer nodig zijn. En later kwam daar nog een andere redenering bij: deze arbeidsintensieve bedrijfssectoren zouden toch binnenkort geherstructureerd worden, en als dat zou gebeuren, dan zou ook dat soort werk er niet meer zijn.

Ook vanuit Turkije en door de arbeidsmigranten zelf werd hun verblijf in Europa, c.q. Nederland, als tijdelijk gezien: het bood een kans om in enkele jaren van hard werken geld te sparen dat na terugkeer in Turkije gebruikt zou worden om in de landbouw of als ambachtsman of winkelier in de stad een beter bestaan op te bouwen. Of om een bruiloft mee te financieren of een nieuw huis te bouwen. En sommige jonge mensen zagen zo'n uitstapje naar Europa ook als een tijdelijk, zelfgefinancierd avontuur.

Die emigratie begon in het begin van de jaren zestig vooral vanuit de Turkse steden. Nadat de Turkse overheid een systeem voor wervingsbemiddeling had opgezet, verspreidde het verschijnsel zich sterk naar het Turkse platteland, waar veel mensen om werk en inkomsten verlegen zaten.

Het wegtrekken van mensen naar Europa gebeurde niet zomaar lukraak of bij toeval. In de eerste plaats kwamen de meeste van dit soort beslissingen in familieverband tot stand.

Een familie met meerdere volwassen zonen kon bijvoorbeeld beslissen om eerst de reis van de oudste zoon te financieren, om die later weer terug te laten komen en vervolgens de jongere broers te laten gaan.

Het ging hierbij inderdaad om voorfinancieren, want er was wel degelijk geld voor nodig om 'als toerist', dus op eigen initiatief, naar Europa te gaan. Vanaf het midden van de jaren zestig, toen het officiële recruiteringssysteem belangrijker werd, vervielen die kosten voor officieel geworvenen. Maar het nadeel van de officiële werving was dat je vaak jaren moest wachten voordat je aan de beurt was: de wachtlijst van mensen die zich in Turkije hadden ingeschreven voor werk in Europa, groeide al snel tot boven het miljoen. Dat lange wachten was weer aanleiding voor velen om buiten het wervings-systeem om hun kans te wagen, en dat moest dus wel weer gefinancierd worden. De investering die vaak nodig was om te migreren, betekende ook dat in de eerste fase het zeker niet de allerarmsten waren die naar Europa gingen. Die kregen vaak pas later hun kans, wanneer ze met financiële en andere hulp van al gemigreerde migranten naar Europa konden.

De familie was dus vaak belangrijk bij migratiebeslissingen en familielaties werden vaak gebruikt om nieuwe mensen naar Europa te sturen. Migrant hier hadden dan al een baantje geregeld of hielpen hun verwanten met geld voor de reis en onderdak na aankomst. Dat informele netwerk van onderlinge hulpverlening was vaak ook veel breder dan familie alleen: dorps- en streekgenoten konden er ook van profiteren. Sommige dorpen in Centraal Anatolië zagen daardoor in

betrekkelijk korte tijd veel inwoners naar Europa vertrekken. Het spiegelbeeld daarvan was dat je in sommige plaatsen in Europa je sterke concentraties van mensen uit hetzelfde dorp of dezelfde streek kon tegenkomen. De Turkse migrantengroep in Haarlem is een sprekend voorbeeld van dit systeem van kettingmigratie: geschat wordt dat meer dan 60 procent van de oorspronkelijke Turkse Haarlemmers uit Emirdagğ komt, een district van de provincie Afyon. En binnen het district Emirdagğ komen ze dan nog vooral uit het dorp Firkli (later hernoemd als Adayazi). Aan de bron hiervan staat het bemiddelingswerk van een van de eerste Turkse Haarlemmers, Ata Uslu, geboren in Firkli, die in 1964 op verzoek van zijn werkgever De Spaarnestad een aantal van zijn dorpsgenoten uit België ophaalde. Dat bemiddelingswerk zette hij later voort en hij ging tevens als pensionhouder voor het onderdak van zijn streekgenoten zorgen. Ata Uslu was misschien wel de eerste grote werver van dorps- en streekgenoten, maar zeker niet de enige. En zo kon het gebeuren dat Haarlemse Turken oorspronkelijk overwegend uit Emirdagğen Firkli komen. Die streeknetwerken zijn voor de latere fasen ook van belang gebleven en bij ouderen vormen zij nog steeds een belangrijk netwerk, waarbinnen veel sociaal verkeer plaatsvindt en dat deels ook als vangnet fungeert.

De situatie van Turkse migranten in Nederland zag er in die tijd heel anders uit dan nu. Verreweg de meesten waren mannen; de meesten van hen waren wel getrouwd maar hun vrouw was thuis achtergebleven. (De Droste-fabrieken in Haarlem waren in zekere zin een uitzondering, omdat ze al vroeg ook Turkse vrouwen recruteerden voor de

inpakafdeling). Ze woonden in die tijd in woonoorden op fabrieksterreinen of in pensions in de binnensteden. Vooral in die pensions was het leven van opeengepakte mannen in slechte behuizing, met dubbelbeslapen bedden, niet riant, letterlijk niet “om over naar huis te schrijven”. Dat thuisfront in Turkije kreeg een veel mooier beeld voorgeschoteld, met name tijdens vakanties, wanneer de migranten met een met cadeaus bepakte tweedehands auto zich in de dorpen van herkomst lieten zien en hun plannen maakten voor de bouw van een huis of de inrichting van een mooie gastenkamer met geïmporteerde goederen.

Omdat die migranten hier slechts tijdelijk zouden zijn, waren er ook nauwelijks voorzieningen: geen taalcursussen of andere noodzakelijke informatie. Ze gingen na aankomst eenvoudigweg zo snel mogelijk aan het werk. Hun bestaan in de Nederlandse samenleving was letterlijk marginaal: je zag deze gastarbeiders bij wijze van spreken alleen op de markt op zaterdagmorgen in het openbare leven. Voorzieningen voor hen waren er maar mondjesmaat en geïmproviseerd: een aparte ruimte in het woonoord om het gebedsmatje uit te rollen en voor grote problemen was er de Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers; in Haarlem heette die de Stichting Peregrinus.

Na het midden van de jaren zeventig veranderde de situatie voor Turkse arbeiders sterk. In 1973 werd een stop op de werving afgekondigd, dus het aantal nieuwe arbeidsmigranten groeide officieel niet meer. Maar voor diegenen die hier al werken was er een nieuw dilemma: als men terugkeerde naar Turkije - wat velen in de eerste periode ook daadwer-

kelijk deden - was er vanaf toen geen weg meer terug naar Nederland. En voor velen bleken er redenen te zijn om - in ieder geval voorlopig - dan maar in Nederland te blijven. Dat leidde op zijn beurt weer tot een volgende keuze: bleef men hier alléén of zou men toch liever vrouw en kinderen laten overkomen?

Een beperkt aantal Turkse arbeiders - en in de loop van de tijd steeds minder - kozen voor terugkeer. Maar de meesten lieten in deze periode hun gezinnen overkomen, als de regels dat toestonden tenminste. Die regels waren toen niet zo gemakkelijk: men moest passende huisvesting hebben voor vrouw en kinderen, maar tegelijkertijd hadden buitenlanders geen toegang tot sociale woningbouw. Ze moesten dus een huis kopen en dat werd dan een oud pand in een van de wijken die aan stadsvernieuwing toe waren. In die periode stegen de huizenprijzen bovendien explosief. Velen hebben hun (huur) koop later dan ook duur moeten betalen. Ondanks al deze moeilijkheden groeide de Turkse groep snel, veel sneller dan in de gastarbeidersperiode: aan het eind van die eerste periode - bij de wervingsstop in 1973 - waren er zo'n 46.000 Turken in Nederland; zeven jaar later, in 1980, waren dat er zo'n 120.000.

Door de gezinshereniging veranderde de situatie van Turken in de Nederlandse samenleving drastisch: men woonde nu met het gezin in een wijk met spanningen die daaraan verbonden konden zijn, de kinderen moesten een school bezoeken, kortom men moest gaan integreren en men kwam met heel andere kanten van die Nederlandse samenleving in aanraking dan daarvoor. Tegelijkertijd ontbraken er in die samenleving de

**Fase 2:
Het zekere
voor het
onzekere:
gezinshereniging
1973-1980**

**Fase 3:
Economische
marginalisering
en
gemeenschapsvorming:
1980-1985**

voorzieningen om dat integratieproces goed te laten verlopen. Er moest dus veel geleerd en geïmproviseerd worden.

De daarop volgende fase - de eerste helft van de jaren 1980 - geldt voor veel Turkse migranten waarschijnlijk als de moeilijkste periode. Dat werd vooral bepaald door slechte economische ontwikkelingen in Nederland die sterke gevolgen hadden voor de nu langzamerhand gevestigde gezinnen. Er had vanaf het midden van de jaren zeventig een economische herstructurering ingezet, die ertoe leidde dat het grootste deel van het werk waarvoor de gastarbeiders oorspronkelijk aangetrokken waren, opgeheven werd: een deel van die werkgelegenheid, zoals de textiel, werd overgeplaatst naar lage-lonen-landen, een ander deel werd geautomatiseerd, of beide tegelijk. Gevolg was dat er massa-ontslagen vielen en de werkloosheid sterk toenam, met name voor laag- en ongeschoolden. Buitenlanders - als laatkomers en deels als minder geschikten bij een groot aanbod - liepen daarbij nog aanzienlijk grotere risico's. Het dieptepunt van de crisis lag rond 1983: de werkloosheid in Nederland was toen gemiddeld zo'n 13%, en die van Turken lag nog drie keer zo hoog: rond de 40%.

Deze ontwikkelingen brachten natuurlijk een grote onzekerheid mee voor veel migranten en een feitelijke economische marginalisering: velen werden langdurig werkloos of met een arbeidsongeschiktheidsuitkering naar huis gestuurd, een ervaring die we onder de huidige ouderen vaak terugvinden. Die onzekerheid over hun situatie in Nederland kan ook afgelezen worden uit de migratiecijfers van Turken over 1981-1983: de voorheen sterke immigratie (van gezinsleden) daalde sterk

en remigratie nam toe. Gedurende deze jaren was er soms zelfs sprake van dat er meer Turken teruggingen dan er naar Nederland kwamen, een verschijnsel dat de Turkse groep daarvoor nooit kende (en dat veel later pas weer opdook onder het strenge immigratiebeleid van minister Verdonk, twintig jaar later). Voor diegenen die bleven, veranderde er in die periode binnen de Turkse groep veel. Vanaf 1975 waren de Turkse families al begonnen om een gemeenschap te vormen, en dat zette nu sterk door. Er ontstond een veelvoud van organisaties binnen de Turkse groep, die anders dan hiervoor vooral gericht waren op het leven hier in Nederland. Dat was ook in Haarlem het geval. Op één front waren de Turkse Haarlemmers erg vroeg in dit opzicht: al in 1970 richtten zij de voetbalvereniging Haarlem Yıldız Spor op, die in 1975 tot de KNVB werd toegelaten.

Was deze club nog een voorbeeld van een algemene voorziening, en dus in principe niet alleen voor Turken, er moesten ook voorzieningen komen voor specifieke behoeften van een steeds groter wordende groep: religieuze organisaties werden opgericht en moskeevoorzieningen geschapen; de eerste initiatieven voor Turkse en later islamitische scholen werden genomen en er was zelfs een poging tot oprichting van een islamitische omroep. Al deze ontwikkelingen getuigden van de opbouw van een eigen gemeenschap, die ernaar streefde op belangrijke punten zijn eigen voorzieningen te organiseren. Godsdienst - in dit geval de islam - bleek een van de belangrijkste punten waarop die eigenheid en identiteit tot uitdrukking werd gebracht. In Haarlem hadden Turken en Marokkanen samen al in 1969 een leegstaand pand betrokken en ingericht als gebedsruimte voor moslims. Maar met de groei

van de Turkse gemeenschap werd de behoefte aan een eigen moskee groter. In 1979 kocht de Stichting Turks Islamitisch Centrum een pand aan de Koningsteinstraat en richtte daar de Selimiye moskee in. Dat gebeurde in een onopvallend gebouw, een schuilmoskee bij wijze van spreken, die weinig weerstand heeft ondervonden. De geschetste ontwikkeling naar gemeenschapsvorming en steeds sterkere interne organisatie had overigens in die periode de wind van het nieuwe minderhedenbeleid vanaf 1981 mee: daarin werd aan zulke eigen organisaties een belangrijke rol toegekend, zowel voor het ontwikkelen van de eigen identiteit in een multiculturele samenleving, maar ook voor de maatschappelijke integratie van de groep in de samenleving als geheel. Ze kregen in die tijd dus ook vaak steun van de gemeente.

Ten slotte dient gemeld dat de Turkse groep behalve door gezinshereniging in deze periode ook door immigratie van Turkse vluchtelingen gevoed werd: de staatsgreep van het leger in Turkije in 1980 leidde tot de komst van een aantal, veelal goed opgeleide Turkse vluchtelingen.

Ondanks de komst van deze - kleine - laatste groep van vluchtelingen kunnen we de Turkse gemeenschap tot ongeveer 1985 zien als een groep mensen die veel kenmerken gemeen hebben en wier ervaringswereld in Nederland veel gemeenschappelijk had. Vanaf die tijd gaan die kenmerken en ervaringen echter steeds meer uit elkaar lopen en wordt de Turkse gemeenschap steeds verscheidener. Het in toenemende mate naar buiten treden van de tweede generatie - kinderen van gastarbeiders die hier geboren zijn

of op jonge leeftijd gekomen, die het Nederlandse onderwijs met enig succes hebben doorlopen - is de belangrijkste factor van verandering. Zij kennen de Nederlandse samenleving als elke andere hier geboren en velen van hen hebben slechts zeer beperkte kennis van de samenleving waaruit hun ouders oorspronkelijk kwamen. Hun plaats en oriëntatie in zowel de Nederlandse samenleving die binnen de Turkse gemeenschap is daarmee wezenlijk anders dan van diegenen die als volwassen migranten naar Nederland kwamen. Een andere belangrijke verandering vanaf 1985 is gezinsvorming die een belangrijke voedingsbodem vormt voor nieuwe immigratie: er komen nieuwe volwassenen uit Turkije als partner voor in Nederland opgegroeide jongeren van Turkse afkomst. Dat leidt weer tot andere vormen van verscheidenheid en in een aantal gevallen ook tot spanningen tussen ouders en kinderen, en tussen de nieuwe partners.

Ook in economische zin ontstaat er steeds meer verscheidenheid: het zelfstandig ondernemerschap van Turken neemt in deze periode sterk toe. Al in 1988 signaleerden onderzoeksrapporten dat van alle immigrantengroepen Turken verreweg de meeste ondernemingen hadden. In Amsterdam had zich een heel speciale tak van ondernemerschap van Turken ontwikkeld in de confectiesector waar in het begin van de jaren negentig zo'n duizend Turkse ondernemers en tienduizend Turkse arbeiders in kleine ateliers de laatste mode in elkaar zetten. En in de decennia daarna werd duidelijk dat een veel groter deel van de Turkse beroepsbevolking als zelfstandige werkte dan het gemiddelde in Nederland. Het waren lang niet allemaal bloeiende bedrijven - er werd ook veel gesappeld

**Fase 4:
Gebonden
tegen wil
en dank:
diversificatie
van de
gemeenschap
vanaf 1985**

in winkeltjes die autochtonen niet meer wilden voortzetten - maar een deel was zeker erg succesvol en stootte door in de business. In Haarlem is Atilay Uslu zo'n voorbeeld van een ondernemer die met een shoarma-zaakje als beginpunt en een reisbureau als tussenstation uitgroeit tot mede-oprichter van de luchtvaartmaatschappij Corendon Airlines. Interessant detail is natuurlijk dat een van die vliegtuigen de naam Cornelis Haga heeft gekregen: de eerste Nederlandse ambassadeur bij de Ottomaanse sultan in 1612, vierhonderd jaar geleden.

In politiek opzicht zien we, met name na de invoering van lokaal kiesrecht voor niet-Nederlanders in 1986, een sterke participatie van Turkse Nederlanders. Zowel op nationaal niveau in de Tweede Kamer, maar vooral ook op lokaal niveau in een aantal steden lieten Turkse Nederlanders van zich horen, niet alleen als stemvee, maar ook in toenemende mate als gekozen volksvertegenwoordigers. De uit Haarlem afkomstige Coskun Çörüz, bijvoorbeeld, werd in 1998 als gemeenteraadslid van Haarlem gekozen. Hij kwam vervolgens in 2001 in de Tweede Kamer als vertegenwoordiger voor het CDA en bleef kamerlid tot 2012.

Ook in het culturele leven zien we Turkse Nederlanders doorstoten: we noemden Meral and Günay Uslu al eerder als documentairemaaksters. Uit het Haarlemse is er verder de schrijfster en cabaretière Nilgün Yerli. In de sport heeft de Haarlemmer Serdar Gözübüyük als voetbalscheidsrechter een bliksemcarrière gemaakt: sinds januari 2012 prijkt hij op de lijst van internationale scheidsrechters van de FIFA. Toegegeven, hij heeft zijn naam mee: vrij vertaald uit het Turks betekent Gözübüyük Groottoog; hij schijnt inderdaad alles te zien en wat hij ziet, beoordeelt hij ook nog goed.

TURKSE NEDERLANDERS NU EN IN DE TOEKOMST

De voorgaande voorbeelden laten zien dat maatschappelijk succes ook bijdraagt aan de sterk toegenomen differentiatie binnen de gemeenschap van Turkse Nederlanders van de laatste twee decennia. Maar een belangrijkere vraag is natuurlijk of zij uitzonderingen zijn, of toch meer regel. Kortom, hoe dienen we de huidige positie van de groep Turkse Nederlanders als geheel te beoordelen? Daarvoor moeten we niet alleen naar de zeer succesvollen kijken, hoe belangrijk die ook zijn als rolmodellen voor de groep als geheel.

Dat bredere beeld van de groep als geheel, die overigens in Nederland in de loop van de tijd gegroeid is tot een omvang van 392.000, wordt vooral gekenmerkt door polarisatie: aan de ene kant is er een groeiende groep die zich een sterke positie heeft verworven en ten opzichte van hun ouders maatschappelijk zeer sterk gestegen is. We zien dat bijvoorbeeld weerspiegeld in het sterk toegenomen onderwijsniveau van de jonge generaties. Het aantal studenten met een Turkse achtergrond in het Hoger Beroepsonderwijs (HBO) bijvoorbeeld steeg tussen 1997 en 2009 van 762 naar 2588; de instroom in universiteiten steeg in diezelfde periode van twaalf jaar van een kleine 300 naar 853. In beide gevallen verdrievoudigde het aantal studenten van Turkse afkomst zich in twaalf jaar. Er is dus een sterk groeiende groep van hoogopgeleiden. Een interessant detail daarbij is dat in 1997 de jongens nog sterker vertegenwoordigd waren onder die studenten van Turkse afkomst, maar dat de laatste jaren de meiden het duidelijk winnen. Op dit moment is 54% van de studenten met een Turkse achtergrond vrouw en 46% man. Dat zijn voor de groep van Turkse afkomst dus grotere cijfers dan met welke de autochtone meiden het winnen van de autochtone jongens.

Aan de andere kant zien we echter ook een groep die achterblijft: in het onderwijs zien we dat terug in méér vroegtijdige uitval van leerlingen met een Turkse achtergrond uit het onderwijs. De lagere uitkomsten van het onderwijsproces voor een deel van de leerlingen vabn Turkse afkomst levert dan weer een slechtere uitgangspositie op de arbeidsmarkt op en voor Turken (en immigranten in het algemeen) een meer kwetsbare positie en hogere werkloosheid onder de huidige crisisomstandigheden..

Die polarisatie is het beste cijfermatig te onderbouwen voor het onderwijs, maar we zien die ook terug in de cijfers over de arbeidsmarkt en de huisvesting. De verschillen binnen de groep Turkse Nederlanders nemen toe, vooral omdat extremen van de verdeling toenemen.

De boodschap van deze beschouwing is dus een dubbele: aan de ene kant is er geen enkele reden om generaliserend te spreken over de positie van Turkse Nederlanders als “mislukte integratie”, zoals in de politieke discussie in Nederland van de laatste jaren maar al te veel gedaan wordt. Met veel Turkse Nederlanders gaat het goed en er komt een grote groep hoogopgeleiden aan. Aan de andere kant is er een deel van de groep Turkse Nederlanders die duidelijk minder in staat geweest, of in staat is gesteld om zich een behoorlijke plaats in de samenleving te verwerven via onderwijs en op de arbeidsmarkt. Een deel is tussen wal en schip terechtgekomen. Aandacht voor deze laatste groep in beleid is terecht, maar het voorgaande heeft ook de boodschap gebracht dat die aandacht vooral moet uitgaan naar een aantal concrete problemen op enkele terreinen voor een deel van de groep.

Zo'n beleid kan en mag niet uitgaan van veralgemeniseringen van problemen van alle Turkse Haarlemmers.

Rinus Penninx,

24 maart 2012

Rinus Penninx is emeritus hoogleraar Etnische Studies aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Hij richtte in 1993 aan de UvA het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies op en was directeur van het IMES tot 2005. Van 1999 tot 2009 was hij (mede-)voorzitter van International Metropolis. Sinds 2004 is hij coördinator van het IMISCOE Onderzoeksnetwerk (International Migration, Integration and Social Cohesion in Europe). In de loop van zo'n veertig jaar schreef hij over uiteenlopende aspecten van internationale migratie en het vestigingsproces van immigranten. In de jaren zeventig deed hij onderzoek naar de economische en sociale gevolgen van het wegtrekken van arbeiders naar Europa voor de gebieden van herkomst in Tunesië en Turkije.

Inleiding

**TURKSE
GEMEENSCHAP
IN
HAARLEM**

Verleden heden toekomst

Demografische ontwikkeling van het aantal Turkse Haarlemmers

Jaar	Aantal	Jaar	Aantal
1962	1	1995	5182
1970	435	1990	3999
1976	1666	1995	5182
1980	2582	2000	5808
1985	3085	2005	6132
1990	3999	2010	6394

Van de grofweg 150.000 inwoners in Haarlem zijn er 6.415 inwoners van Turkse afkomst; dat is 4,3% van de Haarlemse bevolking. Op de totale bevolking is dit een gering aantal.

Toch vormt de Turkse gemeenschap de grootse etnische groepering in Haarlem. Op landelijk niveau bestaat de Turkse gemeenschap uit 384.000 inwoners, dat is 2,3 % van Nederlandse bevolking. Wanneer wij deze gegevens vergelijken met die van andere etnische groeperingen, ontstaat het volgende beeld:

Het aandeel van Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen in de Nederlandse en Haarlemse bevolking

Demografie Nederland	Marokkanen	Turken	Surinamers	Antillianen	Totale bevolking
Aantal	349.000	384.000	342.000	138.000	16.575.000
Percentage	2,1%	2,3%	2,1%	0,8%	100%
Demografie Haarlem					
Aantal	4.701	6.415	2.043	956	150.695
Percentage	3,1%	4,3%	1,4%	0,6%	100%

Bevolkingsstatistieken CBS, 2010

Percentages hoogst afgeronde opleiding naar leeftijd

Het onderwijsniveau van Turkse Haarlemmers hebben meer onderwijs genoten dan hun ouders; zoals onderstaande tabel 3 laat zien.

De gegevens die ik hier gebruik zijn afkomstig uit een klein onderzoek, dat ik in opdracht van de SAMS heb uitgevoerd. Na de demografische ontwikkeling ga ik verder met een uiteenzetting over: onderwijs, werk en inkomen en maatschappelijke participatie.

	Turks en Marokkaans		Autochtoon
% Basisonderwijs	55-64 jaar	52	12
	45-54 jaar	44	6
	35-44 jaar	26	4
	25-34 jaar	13	3
% Hoger onderwijs	55-64 jaar	5	26
	45-54 jaar	9	29
	35-44 jaar	11	33
	25-34 jaar	16	41

Van der Veen 2010

Bij de stijging van het onderwijsniveau van de jongeren zijn interesse en betrokkenheid van de ouders belangrijk. Ouders uit de Turkse gemeenschap hechten vaak veel belang aan goed onderwijs voor hun kinderen. Zij zijn zich ervan bewust dat hun kinderen zonder een goede opleiding geen toekomst hebben in Nederland. Dit geldt niet alleen

School advies

voor jongens maar ook voor meisjes. Opvallend is dat de schoolprestaties van meisjes hoger liggen dan van jongens. Turkse jongeren nemen mensen uit de eigen gemeenschap als rolmodel waarop zij zich kunnen oriënteren. Zij identificeren zich veel moeilijker met autochtonen als rolmodel.

Veel ouders uit de Turkse gemeenschap zijn vaak onvoldoende in staat om hun kinderen adequaat te begeleiden en structuur te bieden in hun dagelijks leven. Er zijn wel steeds meer ouders die dit wel kunnen. Ouders verwachten bij de begeleiding een grotere bijdrage van de school. Er is in dit opzicht een kloof tussen de opvattingen van de school en de ouders.

Over de Cito-toets, het schooladvies, de schooluitval en de discriminatie op school valt het volgende op te merken: Bij het schooladvies kan onderscheid gemaakt worden tussen de uitkomsten van de Cito-toets en het advies van de school. Bij de Cito-toets scoren de Turkse jongeren lager dan autochtone jongeren. Hierbij wordt verband gelegd met de taalachterstand van de Turkse kinderen. Bij het schooladvies botsen de meningen van de Turkse ouders met de schooladviezen. Ouders hebben vaak (te) hoge verwachtingen van hun kinderen en willen daarom de hoogste opleiding. Door onvoldoende kennis over Turkse kinderen beoordelen scholen deze kinderen vaak te laag.

De schooluitval van Turkse jongeren is de afgelopen jaren minder geworden. Bij Turkse jongeren (1,8%) is deze nog altijd hoger dan bij autochtone jongeren (1,2%). De schooluitval wordt beïnvloed door de wijze van begeleiding van de ouders, de motivatie van jongeren, discriminatie en acceptatie op school.

Werk en inkomen

De onderwijspositie van Turkse Haarlemse scholieren is in vergelijking met hun ouders duidelijk verbeterd. Desondanks is er nog altijd sprake van een achterstand in vergelijking met de Haarlemse autochtone scholieren.

Werk en werkloosheid

In Haarlem is per 1 januari 2011 3,6 % van de bevolking werkloos. Bij de Turkse beroepsbevolking (5,4%) is dit dan anderhalf keer zo hoog. Het laatste jaar zijn deze cijfers door de economische crisis waarschijnlijk toegenomen.

Naast algemene factoren, die voor iedereen gelden, spelen bij Turkse Haarlammers vooral de volgende factoren een rol:

- Te hoge scholingseisen zelfs bij eenvoudige banen;
- Onvoldoende relevante sociale netwerken;
- Discriminatie bij sollicitaties en op de werkvloer.

Positieve ontwikkelingen zijn:

- De toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen op de verschillende beroepsniveaus;
- De groei van het aantal Turkse ondernemers in Haarlem. Bij de Kamer van Koophandel zijn inmiddels meer dan 100 bedrijven geregistreerd. Het varieert van detailhandelszaken, tot reisbureaus, makelaarskantoren, garagebedrijven, aannemersbedrijven, dienstverlenende bedrijven als advocatenkantoren enzovoorts.

Inkomens

Het gemiddelde jaarinkomen in 2011 is in Haarlem 30.800 euro. Bij niet-westerse allochtonen is dit 21.800 euro. Over de Turken hebben wij geen aparte gegevens.

De maatschappelijke participatie

Op 1 januari 2011 waren er in Haarlem 2470 ontvangers van een uitkering in het kader van de Wet werk en bijstand (wwb). Hiervan waren 137 ontvangers van Turkse komaf. Door Turkse Haarlemmers wordt niet meer gebruik gemaakt van schuld-hulpverlening dan door autochtone Haarlemmers. Onwetendheid, schaamte gevoelens maar vooral de grote onderlinge solidariteit spelen hierbij een rol.

De maatschappelijke participatie is de sociale interactie en communicatie tussen burgers, groeperingen en organisaties binnen de samenleving. Aspecten hiervan zijn het zich thuis voelen, deelname aan het verenigingsleven en de participatie in wijk en buurt.

De ervaring van samenleven met andere culturen in Haarlem

	Positief	Maakt niet uit	Negatief
Haarlem totaal	42	48	10
Autochtonen	41	49	11
Westerse allochtonen	57	39	4
Niet-westerse allochtonen	61	36	3

Omnibusonderzoek Haarlem 2010

De Turkse gemeenschap voelt zich thuis in Haarlem. Zij ervaart het samenleven met andere culturen in Haarlem als positief. De binding in de Turkse gemeenschap met de eigen groep is sterk. Turken zijn vooral gericht op de onderlinge solidariteit

Verenigingen en zelforganisaties

binnen de eigen groep. Dit heeft voor- en nadelen. Bij de groepsgerichtheid is het doel belangrijk. Als groep staan zij sterker met hun verlangens naar de overheid om aandacht te vragen voor hun emancipatieproblemen. Nadelig is dat de groepsgerichtheid leidt tot sociaal isolement en minder participatie in de bredere samenleving. De gerichtheid op de eigen groep kan leiden tot negatieve beeldvorming over andere etnische groeperingen en de autochtone Nederlanders.

De Turkse gemeenschap in Haarlem is vooral actief binnen de zelforganisaties. Er zijn op dit moment ongeveer vijftien Turkse zelforganisaties. Zij vervullen een belangrijke rol bij het stimuleren van de emancipatie en de participatie op de verschillende gebieden: politieke participatie, arbeid en vrijwilligerswerk in de sfeer van onderwijs en sociaal culturele activiteiten enzovoorts.

Participatie in wijk en buurt

De Turkse gemeenschap voelt zich in het algemeen thuis in Haarlem. Dat geldt met name voor de concentratie- en gemengde wijken. In deze wijken kunnen zij zich identificeren met het voorzieningenniveau: winkels, koffiehuisen en religieuze ontmoetingsplaatsen.

Autochtonen ervaren in de gemengde en concentratiebuurten vaak veel overlast en voelen zich niet veilig door de aanwezigheid van grote aantallen mensen uit de etnische groeperingen. Door alle veranderingen in de wijk kunnen zij zich moeilijker met deze buurten en wijken identificeren. Zowel Turken als autochtonen hebben een voorkeur voor het samenwonen

met leden van de eigen groep. Ze begrijpen elkaar beter en accepteren elkaar gemakkelijker omdat zij dezelfde ervaringen hebben. Autochtonen hebben meestal geen contact met directe burens uit etnische groeperingen, maar wel met autochtone burens. Dit heeft onder andere te maken met verschillen in levensstijl.

In mijn verhaal ben ik ingegaan op de demografische ontwikkeling van de Turkse Haarlemmers, gezinshereniging en gemeenschapsvorming en een aantal aspecten van de maatschappelijke participatie: onderwijs, werk en inkomen en de participatie in de stad, wijk en buurt en het verenigingsleven.

Ibrahim Yerden

Drs. I. Yerden is Sociaal-cultureel Antropoloog en verbonden aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). Hij heeft verschillende onderzoeken gedaan naar de problematiek van allochtone jongeren, opvoeding en gezin, huiselijk geweld en onrust in de samenleving. Onderzoek heeft hij ook gedaan naar de allochtone ouderenproblematiek op het gebied van wonen, welzijn en zorg. Zowel aan overheid als professionele zorginstellingen brengt hij advies uit over allochtone problematiek binnen de samenleving. In de periode 2001-2004 was hij adviseur en lid van het project 'organisatie interculturelisatie van de gezondheidszorg' bij het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).

Door: Dr. Jaap Vogel
Hoogleraar en historisch onderzoeker
en Mustafa Öcal
Projectadviseur diversiteit en innovatie
bij Dock Haarlem

DE HOEFSLAGEN VAN DE TURKSE HAARLEMMERS

Begin 1600 treedt een Haarlemmer in dienst van de Turkse Sultan. Het gaat om Jan Janszoon, ook wel Murat Reis genaamd. In dezelfde periode als Cornelis Haga (de eerste gezant uit Nederland die betrekkingen tussen Nederland en Turkije is aangegaan in 1612) vertrekt de Haarlemse piraat Jan Janszoon naar Turkije en gaat in dienst bij de Turkse Sultan. Hij schopt het tot Admiraal in de Turkse vloot en krijgt daar de naam Murat Reis. In Wikipedia komen wij de volgende vermeldingen over Jan Janszoon tegen:

Zijn strooptochten voerden hem tot ver in de Atlantische Oceaan. In maart 1627 plunderde hij zelfs de kust van IJsland. Hij liet velen op de eilandengroep Vestmannaeyjar vermoorden en nam 242 mensen als slaaf mee naar Barbarije, waarvan er slechts dertien naar hun geboorteland terugkeerden. Deze aanval wordt op Vestmannaeyjar aangeduid als de Turkse ontvoeringen. In zijn officiële functie van Turks admiraal deed Jan Janszoon ook de Zeeuwse havenstad Veere aan, waar hij als bondgenoot werd behandeld en waar zijn Nederlandse vrouw en kinderen hem konden bezoeken.

Jan Janszoon was getrouwd en had in Haarlem vrouw en kinderen. In Salé huwde hij nogmaals, nu met een Moorse van Spaanse afkomst. Een zoon uit dit huwelijk, de mulattenreus Antony Janse van Haerlem-Salee, die naar Nieuw-Amsterdam emigreerde met zijn bruid Grietje Reyniers, werd daar bekend als The Terrible Turk.

Over het einde van Jan Janszoon van Haarlem is niets met zekerheid bekend. Volgens geruchten heeft hij zich ten koste van veel geld tenslotte weer in Holland kunnen vestigen, waar hij een rustige oude dag zou hebben genoten.

Eerste Turkse sporen in Haarlem

Rond 1930 vindt men de eerste sporen van Turkse Haarlemmers. Het gaat om twee joodse families: familie Gabay en familie Hatem (Grote Houtstraat). Semaria Gabay was tapijtverkoper van beroep en woonde in de oorlog in Haarlem op de Grote Houtstraat 104-106. Semaria was gehuwd met Dina (Bobby) Smeer, geboren in Amsterdam 26 juli 1918, en van beroep kantoorbediende. Van het huwelijkspaar is een foto bewaard. Zij staat in februari 1941 vermeld op het adres van haar ouders, de musicus Meijer Smeer en Branca Smeer-Degen, aan de Tugelaweg 55 III (Transvaalbuurt Amsterdam). Deze worden op 18 januari 1944 in Auschwitz vergast. De oorzaak was verraad door Branca Simons, een verwante en zelf joods. Branca liep haar nicht Dina begin januari 1944 in Amsterdam tegen het lijf. Dina was toen met haar zeven maanden oude dochtertje Serica ondergedoken in Hotel Trianon. Branca hoorde haar uit en kwam onder meer te weten dat Dina een afspraak had over een nieuwe onderduikplek. Ze gaf dit door aan haar contactpersoon bij de Sicherheitsdienst, Pieter Schaap. Deze zorgde ervoor dat moeder, kind en onderduikhelper werden opgepakt, evenals Dina's ouders (bron: Sytze van der Zee, Vogelvrij, 2010, p. 350). Allen worden naar Westerbork gestuurd, evenals later Semaria. Dina's ouders gaan onmiddellijk op transport. Op de twee naamlijsten van 1943 staat ook Albert Hatem (Istanbul, 27 aug. 1913). Hij woonde met Fani Hatem-Capuano (Istanbul, 21 mei 1881) ook op de Grote Houtstraat 104, een winkelpand op de hoek van de Nieuwstraat in Haarlem. Fani was waarschijnlijk een ouder familielid, zijn

moeder of tante. Achter de naam van Albert staat dat hij *kein Personalausweis* heeft. Hetzelfde probleem staat bij de naam van mevrouw Hatem-Capuano: *keine Papiere*. De nationale identiteitskaart is haar afgenomen en nieuwe papieren kan ze niet krijgen. Hoewel zij geen deel uitmaken van het transport komt hun naam ook niet bij de overledenen voor. Van Albert Hatem is zeker dat hij overleefde (met dank aan de heer André Skenazi, juli 2009).
Bron: www bevrijdingintercultureel.nl

Dr. Jaap Vogel heeft vanaf 1997 onderzoek verricht naar migratie in Haarlem. Bij het hoofdstuk Turken in Haarlem heeft hij o.a. de volgende passages opgetekend:

De eerste Turkse gastarbeiders

De herdenking van 'Vijftig jaar Turken in Haarlem' in 2012 is dus feitelijk een Gouden Jubileum. Welaan, dat doet onvermijdelijk de vraag opkomen wie dan wel die eerste nog levende Turk in 1962 was. Want met die man willen we wel eens kennismaken. Het is eenvoudig om die vraag te stellen, hem beantwoorden is vers twee. Als iedere Turk zich bij aankomst meteen liet inschrijven, dan kwamen we er wel uit. Maar dat gebeurde hoogstwaarschijnlijk niet. In de annalen van het welzijnswerk voor buitenlanders komen we voor het eerst Turken tegen, maar dat is in het jaarverslag van de St. Peregrinus over 1964. Daar heeft men het dan al over 110 Turken eind december van dat jaar. Dat helpt niet echt. Een speurtocht van Mustafa Öcal in de gemeentelijke archieven en navragen bij oude Turken, leverde een reeks gegadigden op.

Erdoğan Tecimen

Spontaan noemden Turkse mensen hem meestal ‘Tecimen’. Dat zou best wel eens kunnen, want Tecimen staat sinds januari 1962 in de gemeenteadministratie ingeschreven. Hij vertrok echter in 1988 naar Turkije alwaar hij in 1992 overleed.

Kaya Ileri, Lefkosa, Cyprus (1938)

De oudste nog levende Haarlemse Turk zou wel eens de heer K.N.A. Ileri, kortweg Kaya Ileri, kunnen zijn. In elk geval is hij sinds september 1962 bij de gemeente als Haarlemse inwoner bekend. Met de beste wil van de wereld valt Ileri niet als een ‘typische’ Turkse immigrant te omschrijven. Hij werd om te beginnen geboren als Turks Cyprioot in 1930 in de hoofdstad van dat eiland, Nicosia/Lefkosa, en niet op het Anatolische platteland waar de meeste Turkse gastarbeiders vandaan komen. In Ankara doorliep Ileri een hogere opleiding die hij voltooide in de Duitse stad München. Toen hij zich in 1962 in de stad aan het Spaarne vestigde, was Ileri, inmiddels getrouwd met een Nederlandse vrouw, geschoold violist en trad in dienst bij het Noord-Hollands Philharmonisch Orkest (NPO) dat toen nog bestond.

Bovenstaande is gebaseerd op het gesprek op dinsdag 27 april 2010 van Mustafa Öcal en Jaap Vogel met K.N.A. Ileri in Heemstede.

Krantenartikel HD - Kaya ileri en Jaap Vogel.

Yılmaz Dirmikci, Izmir (1938)

Dirmikci denkt zelf de oudste en nog levende in Haarlem wonende Turk te zijn. Dirmikci (voortaan D.) heeft nooit een opleiding gevolgd en deed zijn werkervaring in de praktijk op. In zijn geboortestad werkte hij bij de Turkse spoorwegen. Hij doorliep de militaire dienst waarna hij op zijn werk in Izmir veel hoorde over werken in Europa waar jonge mannen goed geld konden verdienen. Hij en vele anderen schreven zich hiertoe in bij het Arbeidsbureau. Ze konden, vertelde D., je maximaal drie keer oproepen. Hij weigerde twee keer werk in Duitsland omdat het aanbod hem niet beviel, in Baden-Baden en Karlsruhe, en werd toen opgeroepen voor Nederland. De gemaakte selectie werd van zestig kandidaten na testen teruggebracht tot twintig, waarvan er tien uit Haarlem kwamen. D. had eigenlijk geen keus meer, maar blijkbaar beviel hem het aanbod. Met z'n tien werden ze na een trip naar Istanbul op de trein gezet en arriveerden op 8 december 1963 in Utrecht. Daar werden ze opgewacht door drie mannen die hen met de auto naar Haarlem brachten. D. kwam te werken bij meubelfabriek Joh. Wulfers & Zn in Santpoort-Zuid. Dit bedrijf had ook een pension voor hem geregeld. Bij Wulfers werkte hij met minstens één andere Turkse collega, de anderen werden over diverse andere bedrijven verdeeld. Door zijn werk sprak D. een heel klein beetje Duits en hij hielp zijn collega's zoveel mogelijk als tolk. Bij hem in de trein zat wel Ehat Sözer, die (later?) in Nederland een opleiding volgde en in 1970 bij Peregrinus Beverwijk kwam te werken.

Turkse Haarlemmers anno nu

Zo'n 6.500 mensen met een Turkse achtergrond leven er nu in Haarlem. In de jaren zestig waren dat er enkele tientallen en begin jaren zeventig werden het er zo'n 500. Pas na 1976 kwam de explosieve groei: binnen tien jaar kwam hun aantal op ruim 3000. Gezinshereniging was de grootste oorzaak van deze groei, maar er zijn verschillende oorzaken aan te wijzen: geplande terugkeer na een aantal jaren werken, geld sparen en terugkeren werd niet gehaald, de achtergelaten vrouw en kinderen riepen in koor 'kom terug of neem ons ook mee'. En natuurlijk speelde ook het extreem gewelddadige politieke klimaat in Turkije in die jaren ook een rol, de jeugd was niet veilig op de scholen en in de straten. In 1980 kwam hier een einde aan door een militaire coup van vijf generaals. Het repressieve en fascistoïde regime van de generaals veroorzaakte ook een vlucht naar het westen van studenten, vakbondsleiders en intellectuelen. Ook in Haarlem kwam een relatief klein deel van deze gevluchte intellectuelen. De Turkse verzuiling van het thuisland kreeg zoals in vele grote steden van Nederland ook in Haarlem haar vormen in Turkse verenigingen en stichtingen.

Verenigingen clubs stichtingen

Momenteel telt Haarlem 16 Turks-Haarlemse verenigingen en stichtingen. Als eerste vereniging zien wij de Turkse voetbalvereniging Yıldız Spor (1971). Samen met de gezinshereniging en de bevolkingsgroei zien wij ook het verenigingsleven toenemen. Het Volkshuis, Hitigid (Haarlems Turkse Arbeiders Vereniging bestaat niet meer), HTDJV (Haarlems Turkse Democratische Jongeren Vereniging), TSCV en Kervan van Nadir Keyifli, EKD (Alewietische vereniging), Turkse Studentenverenigingen HÖB en Yakamoz, Stichting

Banen van D.

9 jaar bij Droste

1 jaar bij Johnson Wax, Mijdrecht

24 jaar bij Joh. Enschedé, drukkerij te Haarlem

Bij Droste had D. het niet altijd naar zijn zin. De afdelingschef, (Gerritsen?), discrimineerde buitenlanders. D. werkte bij de machines en die moesten worden opgestart voordat de productie van de chocolades begon. Daarom moest D.'s afdeling regelmatig wel drie kwartier voor aanvang van de productie beginnen. De arbeidstijd werd bijgehouden middels prikklokken en dan via de chef doorgegeven aan de personeelsadministratie die voor de betaling zorgde. Op een gegeven moment ontdekte D. dat gedurende twee weken een kwartier op zijn arbeidstijd was ingehouden (door Gerritsen) en dus niet uitbetaald. D. ging op hoge poten verhaal halen bij personeelszaken en daar ontdekte hij dat men gewoon had betaald n.a.v. de opgave van zijn chef. De reguliere personeelschef was er niet, vakantie, en boos zag D. om naar ander werk. Hij vond dat bij Johnson maar de inmiddels teruggekeerde personeelschef Postma was zeer tevreden over D. en gaf hem 30 dagen bedenktijd na afloop van zijn opzegtermijn. Maar Johnson beviel en D. verliet Droste. Bij Enschedé heeft D. nog even gewerkt in de stad, daarna in de Waarderpolder. In 1998 ging (moest?) D. in de VUT. Hij is nu bejaard en gepensioneerd en zo te zien nog zeer gezond.

Gebaseerd op gesprek Jaap Vogel en Mustafa Öcal (grotendeels) met Dirmikci op 12-04-2011 in de Selimiye Moskee, Haarlem.

Lidmaatschapskaart Droste van de Nederlandsch-Turkse Vereniging in 1966

Ondernemers

Haarlem-Emirdag, Turks Netwerk Haarlem en de religieuze organisaties zoals Furkan, Fatih en Nisa (van Milli Görüş), Selimiye en Hilal (van Diyanet), Regenboog en Witte Tulp (gerelateerd aan Gülen beweging) en een Dergah van Nakshiebendi tariqat. In het begin was de kloof tussen de verschillende 'Turks-Haarlemse zuilen/zelforganisaties' erg groot, het lijkt er nu op dat de verzuiling aan het afnemen is en dat de kloof steeds kleiner aan het worden is.

Ook bij ondernemerschap zien we bij de Turkse Haarlemmers een sterke groei. In 2010 is er door Dock Haarlem een lijst gemaakt van allochtone ondernemers in Haarlem. Met meer dan honderd ondernemers stak de Turks-Haarlemse gemeenschap er met kop en schouders bovenuit. De allereerste ondernemingen van de Haarlemse Turken waren de paar Turkse pensions in Haarlem in de jaren zestig. In jaren zeventig kwamen de Turkse koffiehuisen, aangevuld door Turkse slagerijen, Turkse videotheken (deze zijn er niet meer door de komst van TV-schotels), reisbureaus en de Turkse groenteboer. Vanaf de jaren tachtig hebben de Turkse ondernemers zich op een bredere klantenkring gericht dan alleen de eigen Turkse gemeenschap. Er zijn vele loonbedrijven, uitzendbureaus, klussenbedrijven en supermarkten opgericht. De laatste tijd kunnen we van succesvolle Turkse Haarlemse bedrijven spreken zoals TU Constructiebedrijf (heeft de nieuwe moskee aan Reinaldapark gebouwd), wervingsbureau Colorfull People, Mesut Timmerfabriek in de Waarderpolder en diverse zonnestudio's, beautysalons, wasserijen e.d. En wekelijks zien we de TV-spots van de succesvolle van oorsprong Turks-Haarlemse onderneming Vliegmaatschappij Corendon.

Eigen voorzieningen

Er zijn ook eigen voorzieningen ontwikkeld door en voor de Turkse gemeenschap in Haarlem; natuurlijk de schitterende ‘poldermoskee’ Cultureel Centrum Selimiye in Haarlem Oost, gebouwd door de gemeenschap en haar bouwondernemingen. Vlak in de buurt heeft Selimiye ook een eigen plek voor jongeren; plaats voor onderwijsondersteunende activiteiten; een eigen wooncomplex voor de Turkse senioren Bizim Ev in Schalkwijk; een Islamitische begraafplaats bij de algemene begraafplaats Haarlem Noord/Akendam (geïnitieerd door M.V. Öcal, als stedelijk consulent, begin jaren negentig).

Selimiye Moskee in het Haarlemse Reinaldapark

Wooncomplex voor de Turkse senioren Bizim Ev in Schalkwijk

Islamitisch gedeelte begraafplaats Noord-Akendam in Haarlem

Hooggeschoolde kunst en cultuur

Een derde stijgende ontwikkelingslijn zien we bij onderwijs en beroepen. Een positieve lijn van ongeschoolde gastarbeiders naar steeds meer hooggeschoolde 2e en 3e generatie Turkse Haarlemmers, o.a.: vrijgevestigde advocaat, psycholoog, psychiater, wetenschappelijk onderzoeker en een topscheidsrechter bij de eredivisie. Wat veel beter kan, is de bijdrage aan de Haarlemse kunst en cultuur. Behalve muzikant/docent Alper Kekeç, cabaretiers Nilgün Yerli en Inci Pamuk, Nilgün Yerli is naast cabaretier ook schrijfster. Nederland telt ongeveer 14 schrijvers van Turkse origine, de meesten schrijven in thuislandtaal, Turks. Nilgün Yerli is een van de weinigen die direct in het Nederlands schrijft. We hopen meer kunst en cultuur te zien van Turkse Haarlemmers.

Dr. Jaap Vogel

Historisch onderzoeker

Mustafa Öcal

Projectadviseur diversiteit en innovatie bij Dock Haarlem

HEIMWEE AFSCHEID VERLANGEN EN REALITEIT

Het afscheid, de herinnering en het verlangen
Met de koffers in onze handen
Stonden wij daar: Bij de dorpsbus, met ronkende motor,
ruikend naar diesel
mijn broers, mijn moeder en ik
Met betraande ogen en bevende stemmen
Namen wij afscheid van familie en vrienden

Elkaar besnuffelend
bij de haren en aan de nek
Herinnerend aan de geurtjes van droge tijm, zon en mint
snoof ik mijn longen vol
vulde mijn hart
met de geuren en kleuren
van het Anatolische binnenland

Mijn heimwee lijkt op die van duizenden jongeren
uit het oosten
Weggeplukt, van de zonnige rivieroever, warme heuvels
en van koele woeste bergen
als een jong friscgroen iepenboompje
getrokken uit door de zon gebarsten klei
om te worden geplant in de natte koude grond van het
noorden, wortel te schieten in Nederland

Mijn heimwee begon met het afscheid
Afscheid van familie en vrienden
Van mokkabruine, grauw blauwe bergen,
van groene plantages langs de meanderende rivier
Van de gele tarwevelden golvend over de kale norse heuvels
Afscheid van de eeuwig frisse hoogland, de zomerweide

Het meest bitterzoete heimwee is mijn herinnering aan deze
koele zomerweiden
Voor al in augustus, als het dal daar
beneden bij de rivier met zinderende hitte is gevuld
Ik zie me zelf kijken naar het spitsuur van het schapenmelken
Naar de ongeloofelijk goed geordende chaos:
Links rennen de tientallen lammeren van de heuvels af
Rechts strompelen de enorme kudde schapen
de open kraal binnen
Uit de rij kleine stenen hutten met lage halve deuren,
stormen de vrouwen, dochters en schoonzussen
met houten en zinken emmers in hun hand,
recht op de kudde af
om voor de lammeren bij de melk te komen
Met kordate gebaren en wiegelende heupen
knipogen sommige dames naar de mooie mannen met vette
boeren petten

Ondragelijk mooi
Is de schreeuw van de lammeren, de schapen en de dames
De doordringende geur van zongedroogde mest, warme
aarde, natte mint en droge tijm Door elkaar en met elkaar, een
kakofonie in harmonie. onvergetelijk.

Mustafa Öcal

WAAROM BEN IK EEN VREEMDELING

In het land waar ik ben geboren,
Waar ik ben opgegroeid, heb gerend,
Waarvan ik de taal spreek,
Waarvan ik de cultuur deel.
Ben ik een vreemdeling?
Mijn haren, ogen,
Manier van lopen, gedrag
Relatie met me buurman,
Mijn vrienden, omgeving,
Kleding, uiterlijk.
mijn eten, drinken
Ben ik daarom een vreemdeling?
Iemand waarmee je nooit hebt gepraat,
En niet gewend bent om te zien
Wat is het? Waar je niet tegen kunt?
Dikte van mijn wenkbrauwen?
Zwartheid van mijn haren?
Mijn drang om te werken? Mijn luiheid?
Zeg het! Waarom ben ik een vreemdeling.?
Hebben we niet in dezelfde klas gezeten?
Hebben we niet van dezelfde docent les gekregen?
Zijn we niet samen naar de stad geweest?
Hebben we niet samen in één team gespeeld?!
Hebben we niet samen gewerkt?!
Hebben we niet al onze zorgen en vreugde samen gedeeld?
Waarom blijf je volhouden dat ik een vreemdeling ben!
Ik vraag het je..
Waarom ben ik een vreemdeling?

Erol Sayar

KUNST EN CULTUUR ALS SMEERMIDDEL

Onlangs hebben we het vijftigjarige bestaan van Turken in Nederland gevierd. Er is toen benadrukt dat een deel van hen zich heeft ontwikkeld tot succesvolle ondernemers. Met hun successen in handel en economie hebben de Turkse bewoners van Haarlem een respectabele plaats in de Nederlandse economie verkregen. Ook hun bijdrage aan de Haarlemse economie kan niet ontkend worden.

Het is vanzelfsprekend dat zij ook activiteiten ontplooid hebben op cultureel gebied. Cultuur en kunst zijn een belangrijk communicatiemiddel tussen verschillende gemeenschappen. Sterker nog, je kan spreken van een echte relatie tussen de gemeenschappen, omdat cultuur en kunst buiten de economische en commerciële belangen, de basis vormen van kennismaking met een andere cultuur.

Turken in Haarlem organiseren al jaren succesvolle evenementen om de bekende, maar zeker ook de onbekende kanten van onze traditionele en moderne cultuur in Nederland te promoten. Ik feliciteer de Haarlemse Turken met hun succesvolle werk en wens dat zij zich nog lang zullen inzetten voor hun mooie stad.

Dr. Enis G. Tataroglu

Directeur Turks Nationaal Verkeersbureau

DE KRACHT VAN DE UITWISSELING

Door: Leo van Velzen
Voorzitter KZOD

**Herkomst
en
Bestemming**

De viering van 50 jaar Turkse Haarlemmers, geïnitieerd door de Stichting Haarlem-Emirdag, en de landelijke viering van 400 jaar samenwerking tussen Nederland en Turkije, stond voor de Haarlemse kunstenaarsvereniging Kunst Zij Ons Doel, kortweg KZOD, in het teken van uitwisseling van kunst en kunstenaars. Doel van het project, dat nog steeds loopt en zich als een olievlek uitbreidt, is over de grenzen van religie, taal en politiek heen te kijken en via de kunst een brug te slaan tussen bevolkingsgroepen. Hierdoor kan een bijdrage geleverd worden aan wederzijds begrip, waardering en bewustwording. KZOD wil door middel van de kunst de gelegenheid bieden om elkaar te ontmoeten en kennis te maken met elkaars achtergronden. Er zullen ideeën en ervaringen uitgewisseld worden en een ieder kan participeren in een diversiteit van kunst- en cultuuruitingen. Wederzijds begrip en duurzame contacten zullen ontstaan.

Een belangrijke vorm van migratie is de vlucht van het platteland. Deze vindt overal in de wereld plaats en leidt tot verstedelijking. Migratie staat ook voor de overgang van een agrarische naar een industriële samenleving. Het geld, de mensen en de kennis verdwijnen van het platteland en gaan naar de stad waar een volledig nieuwe ontwikkeling in gang wordt gezet. Traditionele culturen staan onder druk, verdwijnen of moeten plaats maken voor een moderne stedelijke cultuur; de agrarische samenleving, die voor een belangrijk deel zelfvoorzienend was, verandert in een geldeconomie die langzamerhand steeds globaler en internationaler wordt. De Turkse migratie naar de steden en naar Europa staat als prototype voor deze ontwikkeling.

Het thema van de expositie is 'Herkomst en Bestemming'. Veel emoties zijn gekoppeld aan een plaats. De plaats van geboorte of een plaats waar je naar toe gaat. We veranderen constant van plaats en emoties. Heimwee en verlangen begeleiden ons. Migratie is een concrete maatschappelijke vorm, waar ook heel veel maatschappelijke aspecten aan verbonden zijn.

De Turkse begrippen hiervoor hebben een nog sterkere emotionele lading. Het gaat om de Turkse begrip *silâ*, hetgeen de roots aanduidt, het startpunt, de bron, daar waar het is begonnen, tegenover het begrip *gurbet*: heimwee, lijden, verdriet, verlangen. In veel Turkse poëzie zijn deze begrippen terug te vinden, uiteindelijk vormen silâ en gurbet niet af te wenden elementen van het leven en de continuïteit daarvan.

In het expositie-overzicht is te zien hoe het project is gegroeid en nog steeds groeit. Zo zijn er voorbereidingen in gang gezet voor een vervolg in Den Haag, ter ondersteuning van het Nederlands Turks Museum in oprichting. De uitwisseling tussen kunst en kunstenaars is een langlopend project geworden, waarin steeds een stapje verder wordt gezet. We hopen hiermee ook bij te dragen aan meer onderling begrip, respect en vooral ook hieruit nieuwe inspiratie te vinden in verdere ontwikkeling van kunst en verspreiding daarvan.

Er zijn tot nu toe vier catalogi uitgekomen waarop werken van de verschillende exposities te zien zijn en er wordt een vijfde overzichtscatalogus samengesteld over de expositie in Brussel (zie o.a. www.kzod.nl).

EMIRDAG UITWISSELING

Parallel aan de uitwisseling in Eskisehir werd de expositie in oktober ingericht in Emirdag met werk van kunstenaars uit Nederland en het werk van de vijf genoemde kunstenaars uit Emirdag. Het werk van Muharrem Tektas opende in Emirdag de expositie met een portret van Beatrix en Gül. Het kofferproject van Connie Vlasveld kreeg een extra dimensie doordat het gecombineerd kon worden met twee figuren in plaatselijke klederdracht die een vast onderdeel van de locatie uitmaken. Ria van Kooten kleurde de ruimte met de reizende huizen en Willemien Spook presenteerde haar ontdekking van de overeenkomstige bochten in het Haarlemse Spaarne en de Cay Dere in Emirdag. Daarnaast was er ook werk van Joep van Opzeeland, Bülent Evren en Leo van Velzen.

In Januari 2013 zijn de vijf kunstenaars uit Emirdag uitgenodigd om samen met de KZOD-groep te exposeren in De Waag en in het Cultureel Centrum Selimiye in Haarlem. De uit Nederland afkomstige kunstenaars rapporteerden over hun ervaringen van de Turkse reis. Daaronder de volgende nog niet eerder genoemde kunstenaars: Jacqueline van Rosmalen met geurherinneringen en een installatie met collega Steven Blad, genaamd 'Kalay's Fire', geïnspireerd op een Turkse koperslager die zij bezocht in Turkije. Afke Spaargaren presenteerde een tegelplateau van Koning Midas, geïnspireerd op het door haar bezochte paleis in Yazilikaya. Anneloes Groot bracht de Turkse sfeer terug in ter plaatse gemaakte aquarellen.

EXPOSITIE Deelnemende kunstenaars KZOD en Emirdag

Ozkan Akgun
Christine Bangert/Murat Yoleri
Steven Blad
Nimet Çivrilili
Adnan Durmaz
Semsettin Edeer
Bülent Evren
Anneloes Groot
Peter Groot
Ria van Kooten
Hannes Kuiper
Lotte van Leengoed
Joep van Opzeeland
Ahmet Palaz
Christine Peursum
Jacqueline van Rosmalen
Mustafa Sener
Afke Spaargaren
Willemien Spook
Muharrem Tektas
Hakan Temel
Leo van Velzen
Connie Vlasveld
Ismail Yigit

EXPOSITIE Overzicht

20 januari - 30 maart 2012 KLOOSTERGANGEN, Stadhuis Haarlem	‘Een kakofonie van tulpen en lelies’ Thema: ‘Herkomst en Bestemming’ KZOD en gastkunstenaars met Turkse achtergrond
22 maart t/m 9 april 2012 DE WAAG, Haarlem	‘Tulpen en Lelies’ KZOD en gastkunstenaars met Turkse achtergrond
24 maart 2012 PHILHARMONIE, Haarlem	Expositie tijdens ‘Turkije en Haarlem’, een feestelijk eendaags evenement, KZOD en gastkunstenaars met Turkse achtergrond
27 april - 2 september 2012 HISTORISCH MUSEUM, Den Haag	‘Haagse herinneringen aan Turkije’ KZOD en Haagse kunstenaars met Turkse achtergrond
14 augustus - 2 september 2012 HISTORISCH MUSEUM, Den Haag	Groep van 13 Turkse kunstenaars voegt zich bij expositie ‘Haagse herinneringen aan Turkije’, ter uitwisseling tussen het Stadsmuseum van Eskisehir in Turkije en het Haags Historisch Museum, dat als Europese partner en adviseur optreedt ten behoeve van het Stadsmuseum in Eskisehir. 13 kunstenaars KZOD en 13 Turkse kunstenaars

EXPOSITIE Overzicht

16 - 23 september 2012 STADSMUSEUM ESKISEHIR, Turkije CULTUREEL CENTRUM EMIRDAG, Turkije	13 kunstenaars KZOD en 13 Turkse kunstenaars
17 - 27 oktober 2012 KZOD BEZOEKT ESKISEHIR EN EMIRDAG	Leden van KZOD die betrokken waren bij eerdere uitwisselingsexposities brengen een bezoek aan Eskisehir en Emirdag, waar hun kunstwerken zijn geëxposeerd.
3 - 20 januari 2013 DE WAAG en CULTUREEL CENTRUM SELIMYE, Haarlem	‘Terugkomst en Herkomst’ KZOD en Turkse kunstenaars
21 maart - 5 april 2013 BRUSSEL	KZOD en Turkse kunstenaars

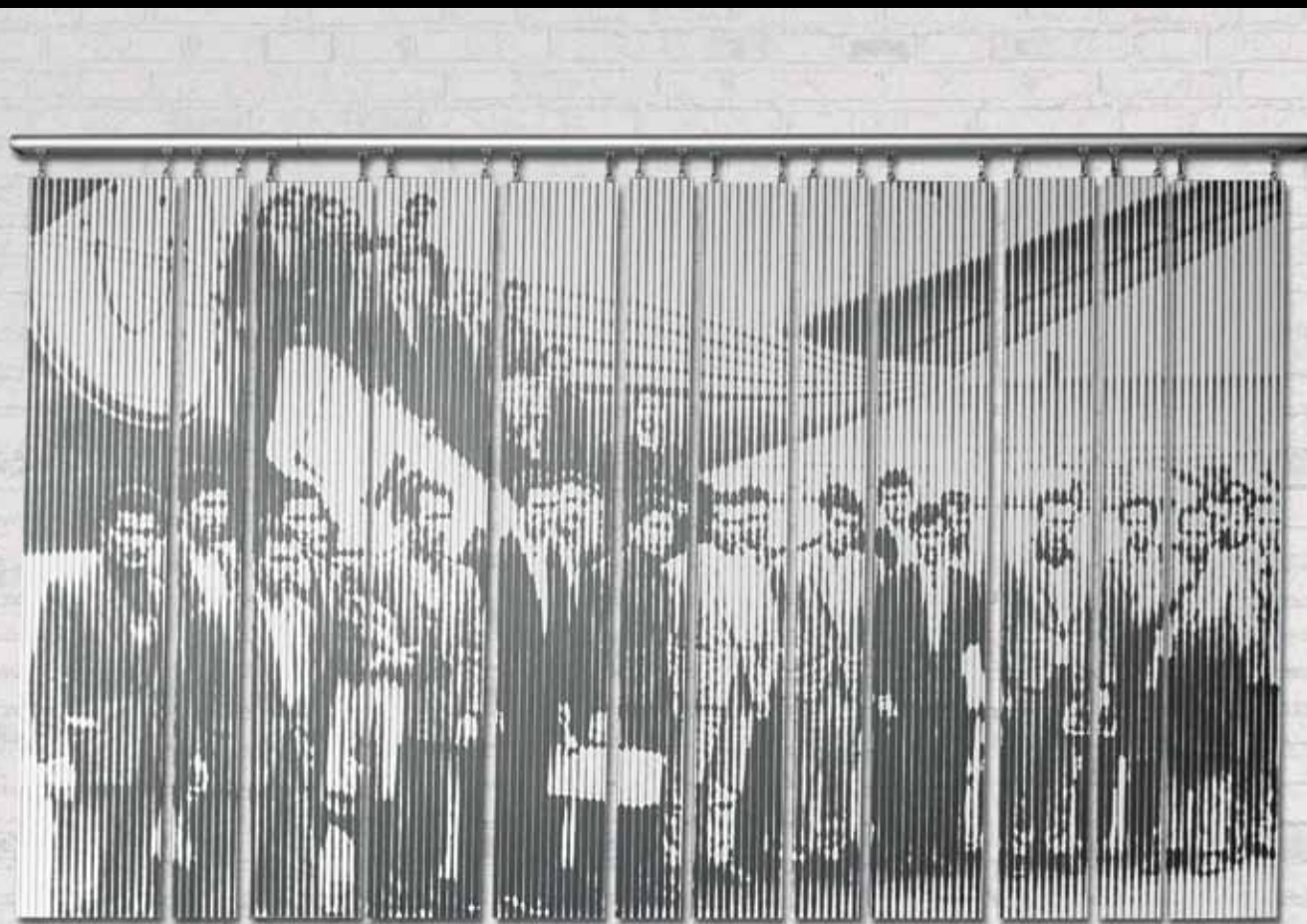
STEVEN BLAD

“Aankomst 24 oktober 1963”

Digitale fotobewerking geprint

op forex met matte UV-folie

180 x 100 cm

LEO VAN VELZEN

“Gij Zult”

Olieverf op doek, 200 x 200 cm

MUSTAFA \$ENER
 “Wortelbeelden”

Omdat ik als schilder ook van tuinieren houd, heb ik in mijn atelier altijd bloeiende planten gehad. Op een keer, had ik in plaats van een bloembol, een ui in een transparant plastic bakje met een geribbelde bodem gedaan. Na een half jaar droogde hij uit. Toen ik het bakje leeg wilde halen zag ik tot mijn verrassing dat de wortels van de ui de geribbelde vormen van de bodem precies hadden overgenomen, maar dan omgekeerd. Dwz, hol is bol geworden. Zo begon mijn avontuur om met wortels beelden te gaan maken. Voor de wortelvorming experimenteerde ik met verschillende zaden. Mijn eerste beeld werd gevormd door een zaad van een Turkse weedplant, de tweede door Perzische granen en daarna door een maiskorrel uit Mexico. Nu ik ze achteraf bekijk, denk ik aan de overeenkomst met het thema “Herkomst en Bestemming”. De buitenlandse zaden blijken wonderen te verrichten in Nederlandse bodem.

JOEP VAN OPZEELAND
 “Herinnering”

Keramiek, hoogte: 42,5 cm

Naar: ‘Standbeeld van de mensheid’, 2006, 35 m hoog, bij Kars in Noord-Oost Turkije. Ik heb dit beeld gemaakt als eerbetoon aan de maker, Mehmet Aksoy, die zijn tijdver vooruit was. Hij zag dit als de stap naar de verzoening tussen de Armeniërs en de Turken. Eind april 2011 is dit beeld verwijderd in opdracht van de Turkse regering, president Erdogan, omdat dit beeld de verzoening tussen de Armeniërs en de Turken in de weg zou staan. Ook wordt als reden genoemd dat dit beeld hoger en dominanter zou zijn dan de moskee.

“Handel en Immigratie”
 Keramiek, hoogte: 38,5 cm

Ik gebruik de koffer als symbool voor bagage, zowel letterlijk als figuurlijk. De verpakking tussen vroeger en nu, vanwaar en waarheen, lust en last. En wat de inhoud is, kan alleen degene weten die er naar kijkt.

CONNIE VLASVELD
“Geboortegrond”

Als inspiratiebron gebruikte
ik dit gedicht van Rutger Kopland

Zo kwam ik bijvoorbeeld ergens ter wereld
maar waarom ik en waarom daar
hoe oneindig klein was die kans
dat er gebeurde wat er gebeurde

*Ik ben geen reiziger
ik ben geen duif
ik kan niet vliegen*

*waar ik vandaan kom,
daar ben ik gebleven
waar mijn bestemming ligt,
dat weet ik niet
in alle opzichten tegenpool van
die vreemde vogel: tortelduif*

*alledaagse grijsaard
zwart streepje in je nek
ongemerkt hier ingeburgerd
als vanzelf gewoon geworden
zonder paspoort of bewijs
alleen je vleugels uitgeslagen
en getorteld tot en met*

*laten wij tortelen
op zijn tijd met
liefdevolle handen
en gestreken veren
waarin je verhalen schuilen*

*Ik ben geen reiziger
ik ben geen duif
ik kan niet vliegen
maar tortelen,
dat kan ik wel*

WILLEMEN SPOOK
“Turkse tortel”
gedicht
97 loden veertjes
en ‘reiskoffertje’
van de Turkse tortel

1900: Turkse tortel komt alleen in Turkije voor
1950: eerste broedgeval Turkse tortel in Nederland gemeld

*Je zou de Turkse tortel een voorbode van de immigranten kunnen
noemen, want het eerst broedpaar werd in 1950esignaleerd
bij Oldebroek, Gelderland, en daarna verspreidde de vogel zich in
razend tempo over ons land. De Turkse tortel staat bekend om haar
aanhalige gedrag en zorgde ervoor dat we nu het werkwoord tortelen
kennen, dat zoveel betekent als: liefkozen. Ik vind het een inspirerend
gegeven dat een van oorsprong Turkse vogelsoort als een kenner
voor de troepen uit is gevlogen, zich in ons land nestelde en zich*

*hier nu aardig thuis voelt. Een migrant avant la lettre. In vrijheid naar
vrijheid. Als symbool voor de reislust van deze vogel, maakte ik het
reiskoffertje van de Turkse tortel. De loden veertjes staan symbool
voor de inspanningen die deze vogel zich heeft getroost om een
nieuw bestaan op te bouwen. Het zijn er niet toevallig 97. Dit getal
verwijst naar het aantal journalisten dat in Turkije hun werk nog
steeds niet in vrijheid kan doen.*

BÜLENT EVREN
“ArèsConstantArès”
Olieverf op aluminium

ARÈSCONSTANTARÈS

SEMSETTIN EDEER
“Duiven”
acryl op doek, 2006
50 x 50 cm

AFKE SPAARGAREN
“Dichter op de huid”

*Hij heeft een lange weg afgelegd
 en hij is uiteindelijk volledig ingeburgerd
 in Nederland. Het was me opgevallen in
 Istanbul, vorig jaar, dat de afbeeldingen van
 tulpen heel vaak voorkomen op tegeltjes
 in Turkije. Zo ook in Nederland.*

*Ik heb de motieven uit onze beide landen
 gebruikt om tot een samensmelting te komen
 in een nieuwe tegel. Ik heb de migratie van
 de tulp uitgebeeld in mijn tegelplateau
 als een kruisbestuiving tussen Turkije
 en Nederland met de Rembrandt-tulp als
 bekroning omringd door Turkse rozetten.*

JACQUELINE VAN ROSMALEN
“Turkse koffie & Droste Cacao”
 Gemengde technieken

HANNES KUIPER

Zonder titel

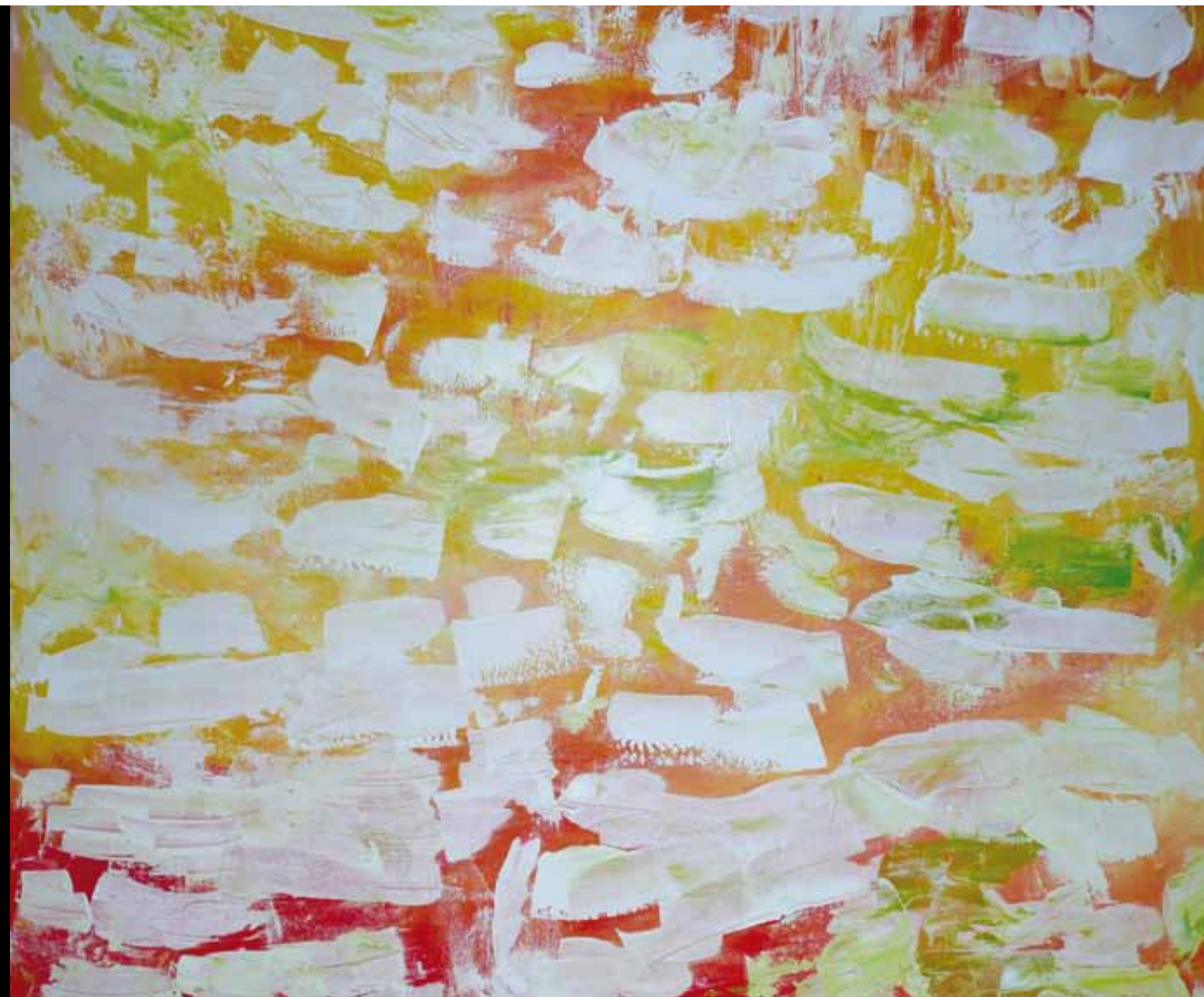
Voetsporen door het landschap

Zoals alles gebeurt,
gebeurt het altijd

Het weten van de weg

Naar het ginder

Het ontstaan van het zijn

AHMET PALAZ

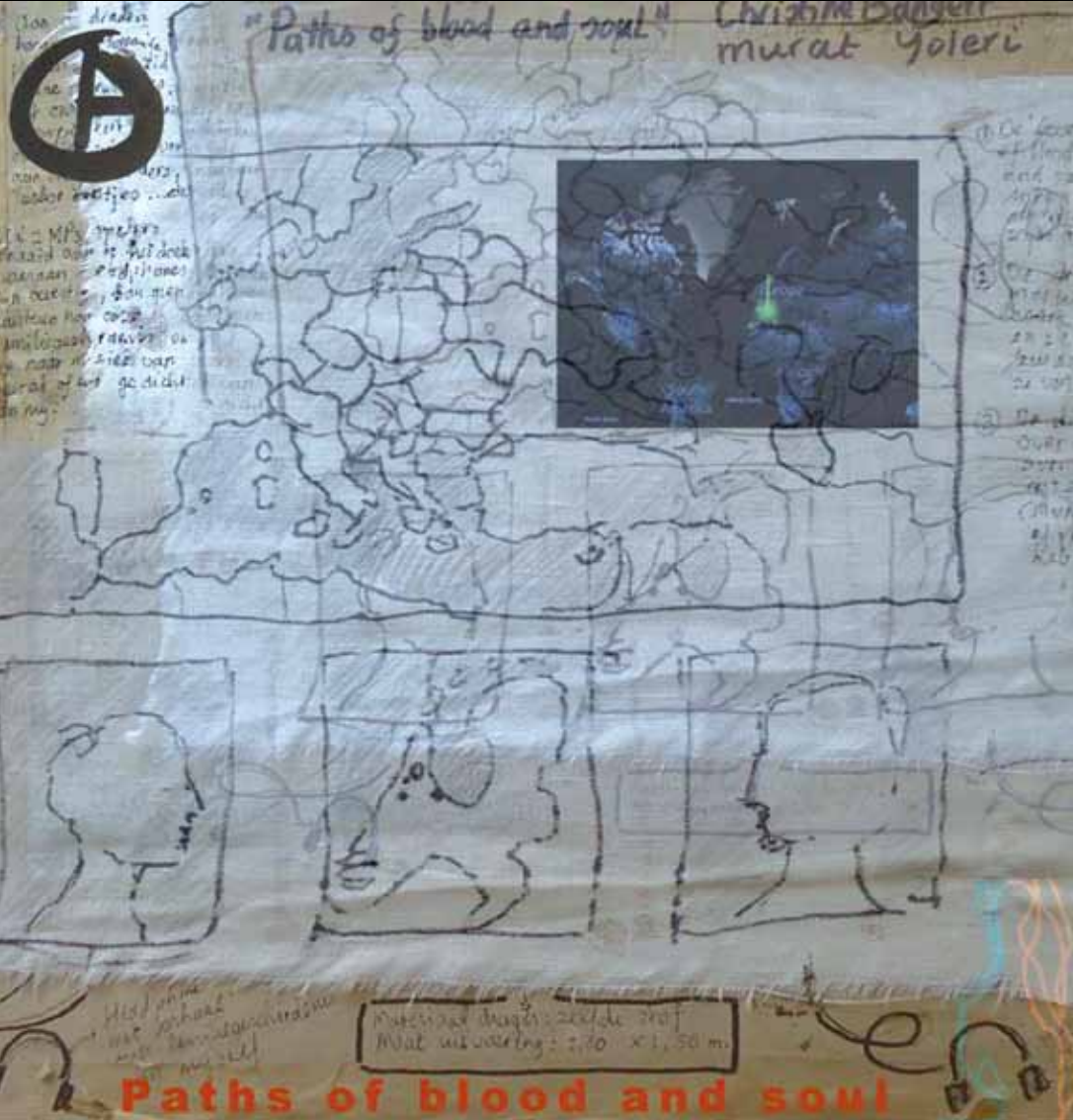
“Nereden Nereye”
(Herkomst Bestemming)

Video

“Iedereen komt
ergens vandaan,
de vraag is,
waar gaan we
naar toe”

*“Voor de meeste mensen
betekent migratie een nieuw,
beter bestaan elders.
Voor mij betekent dit vooral
een verscheurd gezin en
twee zielen in één lichaam.”*

CHRISTINE BANGERT
& MURAT YOLERI
"Paths of Blood and Soul"
Mixed media, ca. 200x150cm

Wij bewegen in lijnen over het vlak van de aarde: trekken patronen over de wereldkaart. Zo ontstaan structuren van onze herkomst en bestemming. Migratielijnen die te maken hebben met onze wortels, onze geboortegrond, onze verlangens.

'Paths of blood and soul' verbeeldt de 'levenslijnen' van Murat Yoleri, een Turks-Nederlandse componist, en die van mij: Christine Bangert, beeldend kunstenares en afkomstig uit Haarlem.

In de uiteindelijke uitvoering (ca. 2x 1,50 m) zullen de lijnen met turkooise (Murat) en oranje (Christine) draden worden getrokken over de wereldkaart. Op belangrijke plekken worden aan de draden voorwerpen bevestigd die verwijzen naar onze geschiedenis en die van ons geslacht. Onder de profielen van ons beiden hangen headphones waar wij vertellen over onze 'paths of blood and soul': onze bloedlijnen en de wegen waar de geest ons leidde.

Christine Bangert & Murat Yoleri 2012

OZKAN AKGUN
Untitled

ISMAIL YIGIT
Untitled

RIA VAN KOOTEN
"Lopende huizen"

*Verhuizen is een beweging
Ik geef de beweging weer in de vorm
van een huis. De huizen lopen.
Lopen gaat langzaam en houdt
gelijke tred met het verwerkingsproces
van een verhuizing.*

*Huisvormen op hoge benen.
Een groep huizen op hoge benen van hout.
Met voetjes eraan voor de beweging.
Huizen van verschillende vorm.
Lang, smal, breed, kort.
Zijn ze vrolijk of bedroefd?
Je kunt het zien aan de kleur.
Ze sjouwen van alles mee.*

*De huizen zijn de mensen.
Ze lopen met elkaar.
Van hun herkomst naar hun bestemming.
Emirdag – Haarlem*

NIMET ÇIVRILLI
 "Untitled"

HAKAN TEMEL
 "Het verleden van nu"

LOTTE VAN LEENGOED

Stills uit de film
over kunstenaars
met een
Turkse achtergrond

Toen Hakan mij vertelde over zijn
snorren-project was ik direct enthousiast.
Natuurlijk ken ook ik het cliché van
'de Turkse man met snor'.
Het fotograferen van deze snorren leek
me een goede manier om te laten zien
wat er achter zo'n cliché schuilgaat.
Iets waar de meeste mensen
waarschijnlijk geen weet van hebben.
Hakan is in de positie om het cliché en
de werkelijkheid achter het cliché
te combineren. Ik heb zijn project van
begin tot eind met een camera gevolgd.
Het resultaat wat hier te zien is zal ook
onderdeel vormen van een film over
beeldend kunstenaars met een
Turkse achtergrond in Nederland.

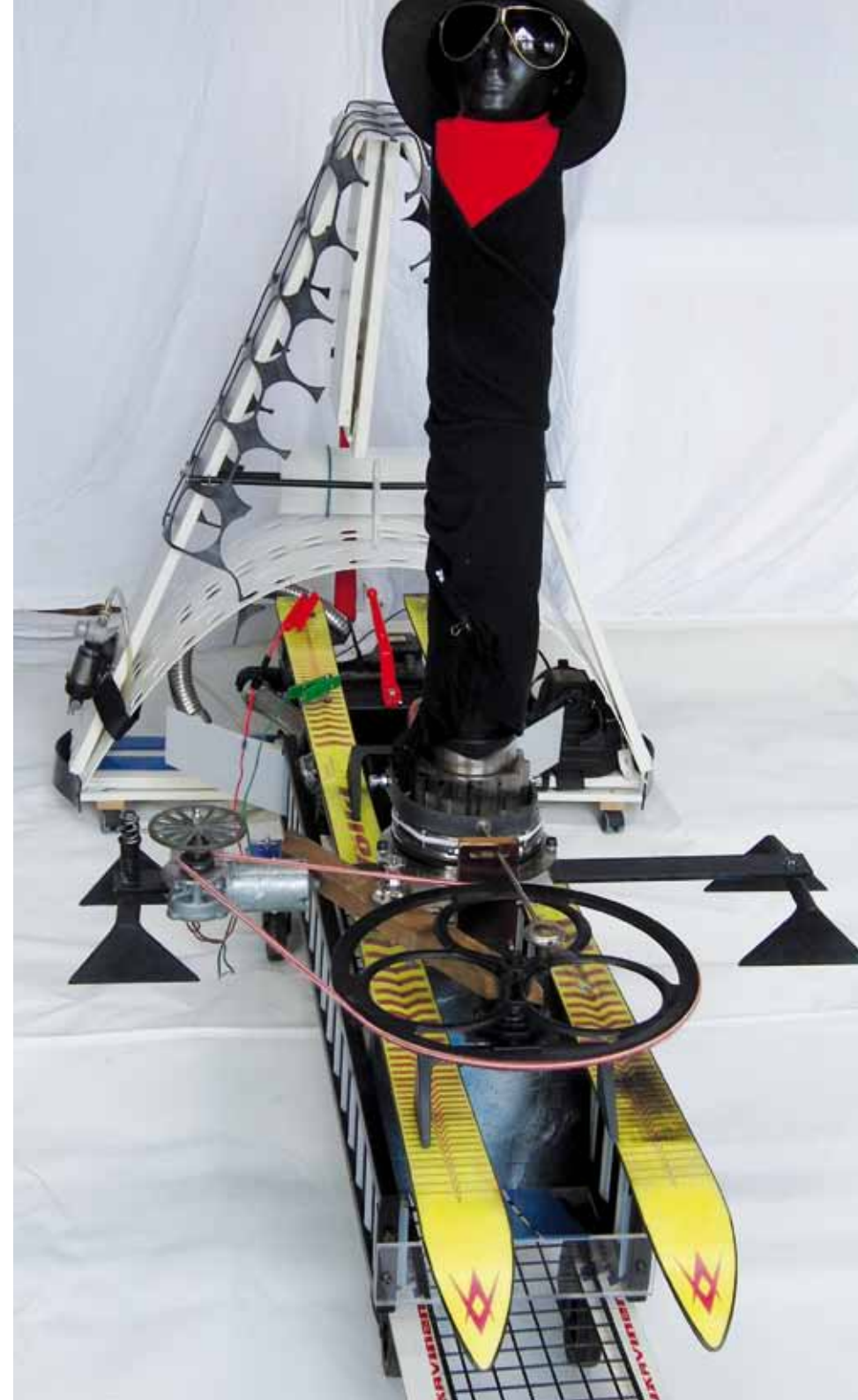

CHRISTINE PEURSUM

Zonder titel

Alles wat van de aarde komt,
Is van de aarde
De bol in de aarde
De bloemtrekt voort
De tulpenbol uit Turkije
Is een Hollands symbool geworden

ADNAN DURMAZ
Untitled

PETER GROOT
Thema: My White Room,
Titel: Survival Unit,
2,2m lang,
1,0m breed, 1,5m hoog

ANNELOES GROOT
"Plein in Emirdag"
quarel 50 cm x 35 cm

"Straatje in Eskisehir"
quarel 50 cm x 35 cm

MUHARREM TEKTAS
"Het verhaal van Beyazgül
Hanım en Cornelis Calkoen"
Acryl op doek, 45 X 45 cm

Dit is Beyazgül Hanım (letterlijk: Mevrouw Witte Roos). Volgens de overlevering de beeldschone geliefde van vrijgezel Cornelis Calkoen, Ambassadeur voor Nederland bij de Hoge Porte en Directeur van de handel op de Levant te Istanbul. Zij stierf aan een gebroken hart toen Calkoen in 1743 werd overgeplaatst. Het verhaal gaat dat haar geest nog steeds door het Palais dwaalt. In de muur van de tuintrap bevindt zich een ingemetseld beeldje van haar.

DE EERSTE GENERATIE

Deze zomer keren we terug
uit de wereld van de spullen
naar de wereld van de warmte
we kopen een tractor
en we ploegen het land
(...)

Vólgende zomer keren we terug
als we een auto hebben, we werken
nog even door, zeggen we in het
Turks tegen de kleine Mustafa
en de kleine Maryam
(...)

We kéren terug op een dag
als we een huis kunnen bouwen
van zeven verdiepingen
als we drie auto's hebben
als er een Turkse tortel danst
op onze hand
(...)

We komen nooit meer thuis
onze kinderen zijn hier geboren,
zij zijn hier gaan horen. En wij
werken bij Droste, zijn gestrand
tussen twee landen, spreken vaak
de woorden, mooie woorden
'Ooit' en 'Als'

Sylvia Hubers

Stadsdichteres 2009-2012

COLOFON

**Uitgave ter gelegenheid
van de viering van
50 jaar migratie en
400 jaar betrekkingen
Nederland-Turkije**

Initiatief/opdrachtgevers

Süleyman Akin, Stichting Haarlem Emirdag
Mustafa Öcal, Dock Haarlem

Mede mogelijk gemaakt door:

Subsidie van kleine projecten fonds (KPF)
van Binnenlandse zaken, toekenning via
Turkije Instituut (beheerder van tijdelijk fonds),
eenmalige bijdrage Gemeente Haarlem
(aanvraag verzorgd door Dock Haarlem,
Stichting Haarlem Emirdag en Stichting Multiplex),
Cultureel Centrum Selimiye en Turks Netwerk Haarlem.

Eindredactie

Willemien Spook

Ontwerp

Monique Bauman, EtopiaBdB

Fotografie

Hans Vissers, Sjakie Haverkorn, Marinus de Beer,
Ada van Velzen, Süleyman Akin

Fotografie omslag

Hella Bauman

Mei 2013